RETTENS DOM (Første Afdeling)
17. december 1991 *

Indhold

Sagsfremstilling 1530

Retsforhandlinger 1540

Parternes påstande 1542

Realiteten 1543

Retten til kontradiktion 1543

1. Undladelse af at fremsende dokumenter sammen med meddelelsen om klagepunkter 1543

2. Manglende fremsendelse af referatet af høringerne 1546

3. Manglende fremsendelse af høringskonsulentens rapport 1548

Beviset for overtrædelsen 1549

1. Bevismæssige konstateringer 1550

I — Perioden fra 1977 til udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 1550

A — Den anfægtede retsakt 1550

B — Parternes anbringender 1551

C — Rettens vurdering 1552

II — Perioden fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 til november 1983 1555

* Processprog: tysk.

A — Systemet med regelmæssige møder 1555

a) Den anfægtede retsakt 1555

b) Parternes anbringender 1556

c) Rettens vurdering 1558

B — Prisinitiativerne 1561

a) Den anfægtede retsakt 1561

b) Parternes anbringender 1567

c) Rettens vurdering 1570

C — Foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne 1574

a) Den anfægtede retsakt 1574

b) Parternes anbringender 1575

c) Rettens vurdering 1577

D — Mængdemål og kvoter 1580

a) Den anfægtede retsakt 1580

b) Parternes anbringender 1583

c) Rettens vurdering 1588

2. Anvendelsen af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1 1597

A — Retlig kvalifikation 1597

a) Den anfægtede retsakt 1597

b) Parternes anbringender 1601

c) Rettens vurdering 1604

B — Kollektivt ansvar 1608

a) Den anfægtede retsakt 1608

b) Parternes anbringender 1609

c) Rettens vurdering 1609

3. Sammenfatning 1610

Bøden 1610

1. Overtrædelsens varighed 1610

2. Overtrædelsens grovhed 1611

A — Sagsøgerens begrænsede rolle 1611

B — Hensyntagen til krisen på polypropylenmarkedet 1614

C — Hensyntagen til overtrædelsens virkninger 1616

D — Hensyntagen til sagsøgerens leverancer i Fællesskab 1618

Sagens omkostninger 1620

I sag T-4/89,

BASF AG, Ludwigshafen (Forbundsrepublikken Tyskland), ved advokaterne F. Hermanns og U. F. Kleier, Meerbusch, og med valgt adresse i Luxembourg hos advokaterne J. Loesch & Wolter, 8, rue Zithe,

sagsøger,

mod

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved ledende juridisk konsulent A. McClellan, og B. Jansen, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægti-

gede, og med valgt adresse i Luxembourg hos Roberto Hayder, Kommissionens Juridiske Tjeneste, Centre Wagner, Kirchberg,

sagsøgt,

angående en påstand om annullation af Kommissionens beslutning af 23. april 1986 vedrørende en procedure i henhold til EØF-Traktatens artikel 85 (IV/31.149 — polypropylen, EFT L 230, s. 1),

har

DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABERS RET I FØRSTE INSTANS
(Første Afdeling)

sammensat af præsidenten, J. L. Cruz Vilaça, og dommerne R. Schintgen, D. A. O. Edward, H. Kirschner og K. Lenaerts,

generaladvokat: B. Vesterdorf
justitssekretær: H. Jung,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter at parterne har afgivet indlæg under den mundtlige forhandling, der fandt sted fra den 10. til den 15. december 1990,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 10. juli 1991,

afsagt følgende

Dom

Sagsfremstilling

1 Nærværende sag vedrører en beslutning fra Kommissionen, der pålagde femten polypropylenproducenter en bøde for overtrædelse af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1. Det produkt, der er genstand for den anfægtede beslutning (herefter benævnt »beslutningen«), er en af de vigtigste termoplastiske polymerer, som sælges »in bulk«. Polypropylen sælges af producenterne til videreforarbejdning og omdan-

nelse til hel- eller halvfabrikata. De største polypropylenproducenter fremstiller over hundrede forskellige produktkvaliteter og dækker således en lang række forskellige anvendelsesformål. De væsentligste grundkvaliteter benævnes rafia, homopolymerisater til sprøjtestøbning, copolymerisater til sprøjtestøbning, slagfaste copolymerisater og folie. De virksomheder, beslutningen er rettet til, er alle førende producenter i den petrokemiske industri.

2 Det vesteuropæiske marked for polypropylen forsynes næsten udelukkende fra produktionsanlæg i Europa. Før 1977 blev markedet dækket af ti producenter, nemlig Montedison (der ændrede navn til Montepolimeri SpA og senere til Montedipe SpA), Hoechst AG, Imperial Chemical Industries plc og Shell International Chemical Company Ltd (kaldet »de fire store«), der tilsammen havde en markedsandel på 64%, Enichem Anic SpA, Italien, Rhône-Poulenc SA, Frankrig, Alcudia, Spanien, Chemische Werke Hüls og BASF AG, begge Tyskland, og Chemie Linz AG, Østrig. Efter udløbet af de patenter, som Montedison var indehaver af, kom der i 1977 syv nye producenter på det vesteuropæiske marked: Amoco og Hercules Chemicals NV i Belgien, ATO Chimie SA og Solvay & Cie SA i Frankrig, SIR i Italien, DSM NV i Nederlandene og Taqsa i Spanien. Den norske producent Saga Petrokjemi AS & Co. påbegyndte sin virksomhed i midten af 1978 og Petrofina SA i 1980. De nytilkomne producenter havde en officiel produktionskapacitet på tilsammen ca. 480 000 ton, hvilket indebar en betydelig forøgelse af produktionskapaciteten i Vesteuropa, der i en årrække ikke kunne opvejes af stigningen i efterspørgslen. Dette medførte en ringe udnyttelse af produktionskapaciteten, men udnyttelsesgraden steg gradvist fra 60% i 1977 til 90% i 1983. Ifølge beslutningen har udbud og efterspørgsel siden 1982 stort set svaret til hinanden. I størstedelen af referenceperioden (1977-1983) blev polypropylenmarkedet imidlertid betragtet som værende præget af enten lav rentabilitet eller betydelige tab, navnlig som følge af høje faste omkostninger og stigningen i prisen på råstoffet polypropylen. Det fremgår af beslutningen (8. betragtning), at Montepolimeri SpA i 1983 havde en andel på 18% af det europæiske polypropylenmarked, mens Imperial Chemical Industries plc, Shell International Chemical Company Ltd og Hoechst AG hver havde en markedsandel på 11%, Hercules Chemicals NV knap 6%, ATO Chimie SA, BASF AG, DSM NV, Chemische Werke Hüls, Chemie Linz AG, Solvay & Cie SA og Saga Petrokjemi AS & Co. hver mellem 3% og 5% og Petrofina SA ca. 2%. Der foregik en omfattende handel med polypropylen mellem medlemsstaterne, idet hver af de ti EF-producenter solgte produktet i de fleste, om ikke alle, medlemsstater.

3 BASF AG var blandt de producenter, der leverede polypropylen til markedet før 1977. På polypropylenmarkedet var selskabet en mellemstor producent med en markedsandel på mellem 4,1% og 4,7%.

4 Den 13. og 14. oktober 1983 foretog tjenestemænd fra Kommissionen i medfør af artikel 14, stk. 3, i Rådets forordning nr. 17 af 6. februar 1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i Traktatens artikel 85 og 86 (EFT 1959-1962, s. 81, herefter benævnt »forordning nr. 17«), samtidige kontrolundersøgelser hos følgende virksomheder, der fremstillede og leverede polypropylen til Fællesskabets marked:

— ATO Chimie SA, nu Atochem (herefter benævnt »ATO«)

— BASF AG (herefter benævnt »BASF«)

— DSM NV (herefter benævnt »DSM«)

— Hercules Chemicals NV (herefter benævnt »Hercules«)

— Hoechst AG (herefter benævnt »Hoechst«)

— Chemische Werke Hüls (herefter benævnt »Hüls«)

— Imperial Chemical Industries plc (herefter benævnt »ICI«)

— Montepolimeri SpA, nu Montedipe (herefter benævnt »Monte«)

— Shell International Chemical Company Ltd (herefter benævnt »Shell«)

— Solvay & Cie SA (herefter benævnt »Solvay«)

— BP Chimie (herefter benævnt »BP«).

Der blev ikke foretaget kontrolundersøgelser hos Rhône-Poulenc SA eller Enichem Anic SpA.

5 Efter disse kontrolundersøgelser fremsatte Kommissionen i henhold til artikel 11 i forordning nr. 17 begæring om oplysninger, ikke blot over for de anførte virksomheder, men også over for følgende virksomheder:

— Amoco

— Chemie Linz AG (herefter benævnt »Linz«)

— Saga Petrokjemi AS & Co., der nu er en del af Statoil (herefter benævnt »Statoil«)

— Petrofina SA (herefter benævnt »Petrofina«)

— Enichem Anic SpA (herefter benævnt »Anic«).

Linz, der er et østrigsk selskab, anfægtede Kommissionens ret til at anmode herom og nægtede at efterkomme begæringen. Kommissionens tjenestemænd foretog herefter i medfør af artikel 14, stk. 2, i forordning nr. 17 kontrolundersøgelser hos Anic og hos Saga's britiske datterselskab, Saga Petrochemicals UK Ltd, samt hos Linz' salgsagenter i Det Forenede Kongerige og Tyskland. Der blev ikke over for Rhône-Poulenc fremsat begæring om oplysninger.

6 Kommissionen konkluderede på grundlag af de oplysninger, der blev tilvejebragt i forbindelse med kontrolundersøgelserne og begæringerne om oplysninger, at de pågældende producenter fra 1977 til 1983 ved en række prisinitiativer i strid med EØF-Traktatens artikel 85 regelmæssigt havde fastsat målpriser og udviklet et system med årlig kontrol af salgsmængder med henblik på at fordele det til rådighed værende marked ud fra aftalte mængder eller procentsatser. Kommissionen besluttede derfor den 30. april 1984 at iværksætte en procedure i henhold til artikel 3, stk. 1, i forordning nr. 17, og i maj 1984 fremsendte den en skriftlig meddelelse om klagepunkterne til de nævnte virksomheder med undtagelse af Anic og Rhône-Poulenc. Alle de virksomheder, meddelelsen var rettet til, svarede skriftligt.

7 Den 24. oktober 1984 mødtes den af Kommissionen udpegede høringskonsulent med de juridiske rådgivere for de virksomheder, som havde modtaget meddelelsen om klagepunkter, for at aftale den nærmere procedure for den høring, der skulle finde sted som led i den administrative procedure. Høringen skulle påbegyndes den 12. november 1984. Under dette møde meddelte Kommissionen endvidere, at den under henvisning til den argumentation, virksomhederne havde fremført i deres svar på meddelelsen om klagepunkter, straks ville fremsende yderligere bevismateriale vedrørende iværksættelsen af prisinitiativerne som supplement til det bevismateriale, som de allerede var i besiddelse af. Kommissionen fremsendte således den 31. oktober 1984 til virksomhedernes juridiske rådgivere en række dokumenter med kopi af prisinstrukser, som producenterne havde meddelt deres salgskontorer, og tabeller, som gengav dokumenternes indhold. Af hensyn til beskyttelsen af forretningshemmeligheder fastsatte Kommissionen visse betingelser for fremsendelsen af disse dokumenter. Navnlig måtte virksomhedernes salgsafdelinger ikke gøres bekendt med dokumenterne. Advokaterne for flere af virksomhederne afslog imidlertid at efterkomme betingelserne og tilbagesendte dokumenterne inden høringen.

8 På baggrund af de oplysninger, der var fremkommet i de skriftlige svar på meddelelsen om klagepunkter, besluttede Kommissionen at udvide proceduren til også at omfatte Anic og Rhône-Poulenc. Der blev derfor den 25. oktober 1984 til selskaberne fremsendt en meddelelse om klagepunkter svarende til den meddelelse, der var fremsendt til de øvrige femten virksomheder.

9 Den første høringsrunde fandt sted fra den 12. til den 20. november 1984, hvorunder alle virksomheder blev hørt med undtagelse af Shell (der havde nægtet at deltage i enhver høring), Anic, ICI og Rhône-Poulenc (som fandt, at de ikke havde været i stand til at forberede sagen).

10 Under høringen afslog flere virksomheder at tage stilling til de punkter, der var rejst i de dokumenter, som var fremsendt til dem den 31. oktober 1984. De gjorde i denne forbindelse gældende, at Kommissionen væsentligt havde ændret sin argumentation, og at de i hvert fald burde have lejlighed til at fremsætte skriftlige bemærkninger. Andre virksomheder hævdede, at de ikke havde haft tilstrækkelig tid til at gennemgå dokumenterne før høringen. Advokaterne for BASF, DSM, Hercules, Hoechst, ICI, Linz, Monte, Petrofina og Solvay fremsendte en fælles skrivelse herom til Kommissionen den 28. november 1984. Hüls meddelte ved skrivelse af 4. december 1984, at selskabet tilsluttede sig dette synspunkt.

11 Kommissionen fremsendte derfor den 29. marts 1985 en ny række dokumenter, der omfattede prisinstrukser, som virksomhederne havde givet til deres salgskontorer, vedlagt tabeller vedrørende priserne, samt et sammendrag af beviserne vedrørende hvert af de prisinitiativer, med hensyn til hvilke Kommissionen havde dokumenter. Kommissionen opfordrede virksomhederne til at svare herpå, dels skriftligt, dels under en ny høringsrunde, og meddelte, at den frafaldt de betingelser, der var fastsat i første omgang, vedrørende overgivelse af dokumenterne til salgsafdelingerne.

12 Kommissionen svarede ved en anden skrivelse af samme dato på de af advokaterne fremførte argumenter, hvorefter den ikke havde givet en præcis, retlig definition af det påståede kartel i overensstemmelse med Traktatens artikel 85, stk. 1, og den opfordrede virksomhederne til at fremkomme med deres skriftlige og mundtlige bemærkninger.

13 Der fandt en ny høringsrunde sted fra den 8. til den 11. juli 1985 og den 25. juli 1985. Anic, ICI og Rhône-Poulenc fremsatte her deres bemærkninger, og de andre virksomheder (med undtagelse af Shell) kommenterede de punkter, der var rejst i Kommissionens to skrivelser af 29. marts 1985.

14 Udkast til referat af høringerne med den nødvendige dokumentation blev fremsendt til medlemmerne af Det Rådgivende Udvalg for Kartel- og Monopolspørgsmål (herefter benævnt »Det Rådgivende Udvalg«) den 19. november 1985 og til virksomhederne den 25. november 1985. Det Rådgivende Udvalg vedtog sin udtalelse ved sit 170. møde den 5. og 6. december 1985.

15 På grundlag af denne procedure vedtog Kommissionen den 23. april 1986 den anfægtede beslutning, der lyder således:

»*Artikel 1*

Anic SpA, ATO Chimie SA (nu Atochem), BASF AG, DSM NV, Hercules Chemicals NV, Hoechst AG, Chemische Werke Hüls (nu Hüls AG), ICI plc, Chemische Werke Linz, Montepolimeri SpA (nu Montedipe), Petrofina SA, Rhône-Poulenc SA, Shell International Chemical Company Ltd, Solvay & Cie og Saga Petrokjemi AS & Co. (tilhører nu Statoil) har overtrådt EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, ved:

— for Anic's vedkommende fra omkring november 1977 eller 1978 og til sent i 1982 eller begyndelsen af 1983

— for Rhône-Poulenc's vedkommende fra omkring november 1977 og til udgangen af 1980

— for Petrofina's vedkommende fra 1980 og mindst til november 1983

— for Hoechst's, ICI's, Montepolimeri's og Shell's vedkommende fra omkring midten af 1977 og mindst til november 1983

— for Hercules', Linz', Saga's og Solvay's vedkommende fra omkring november 1977 og mindst til november 1983

— for ATO's vedkommende senest fra 1978 og mindst til november 1983

— for BASF's, DSM's og Hüls' vedkommende fra et tidspunkt mellem 1977 og 1979 og mindst til november 1983

at have deltaget i en aftale og samordnet praksis, der havde sin oprindelse i 1977, og hvorved de producenter, der leverer polypropylen på Fællesskabets område:

a) kontaktede hinanden og regelmæssigt (fra begyndelsen af 1981 to gange om måneden) mødtes på en række hemmelige møder for at drøfte og fastlægge deres forretningspolitik

b) fra tid til anden fastsatte 'målpriser' (eller minimumspriser) for salg af produktet i hver af EF's medlemsstater

c) vedtog forskellige foranstaltninger med det formål at lette iværksættelsen af sådanne målpriser, omfattende (hovedsagelig) midlertidige produktionsbegrænsninger, udveksling af detaljerede oplysninger om deres leverancer, afholdelse af lokale møder og fra udgangen af 1982 et 'kundeledelsessystem' med henblik på gennemførelse af prisforhøjelser over for bestemte kunder

d) indførte samtidige prisforhøjelser for at virkeliggøre disse mål

e) delte markedet ved at tildele hver producent et årligt salgsmål eller en årlig 'kvote' (1979, 1980 og i det mindste en del af 1983) eller, i mangel af en endelig aftale for hele året, krævede, at producenterne begrænsede deres salg i hver måned på basis af salget i en foregående periode (1981, 1982).

Artikel 2

De i artikel 1 nævnte virksomheder skal omgående bringe den nævnte overtrædelse til ophør (såfremt dette ikke allerede er tilfældet) og skal for fremtiden afstå fra enhver aftale eller samordnet praksis med samme eller tilsvarende mål eller virkning, herunder enhver udveksling af oplysninger af en art, der normalt betragtes som forretningshemmeligheder, hvorved deltagerne direkte eller indirekte informeres om andre individuelle producenters produktion, leverancer, lagre, salgspriser, omkostninger eller investeringer, eller hvorved de kunne overvåge tilslutning til udtrykkelige eller stiltiende aftaler eller samordninger vedrørende priser eller markedsdeling i EF. Enhver udveksling af generelle oplysninger, som producenterne måtte deltage i (f.eks. via Fides), skal være udformet således, at der ikke meddeles oplysninger, hvoraf individuelle producenters adfærd kan udledes, og navnlig skal virksomhederne afstå fra indbyrdes at udveksle enhver yderligere oplysning af relevans for konkurrencen, der ikke er omfattet af den generelle informationsudvekslingsordning.

Artikel 3

For den i artikel 1 fastslåede overtrædelse pålægges nedenstående virksomheder følgende bøder:

i) Anic SpA, en bøde på 750 000 ECU, eller 1 103 692 500 LIT

ii) Atochem, en bøde på 1 750 000 ECU, eller 11 973 325 FF

iii) BASF AG, en bøde på 2 500 000 ECU, eller 5 362 225 DM

iv) DSM NV, en bøde på 2 750 000 ECU, eller 6 657 640 HFL

v) Hercules Chemicals NV, en bøde på 2 750 000 ECU, eller 120 569 620 BFR

vi) Hoechst AG, en bøde på 9 000 000 ECU, eller 19 304 010 DM

vii) Hüls AG, en bøde på 2 750 000 ECU, eller 5 898 447,50 DM

viii) ICI plc, en bøde på 10 000 000 ECU, eller 6 447 970 UKL

ix) Chemische Werke Linz, en bøde på 1 000 000 ECU, eller 1 471 590 000 LIT

x) Montedipe, en bøde på 11 000 000 ECU, eller 16 187 490 000 LIT

xi) Petrofina SA, en bøde på 600 000 ECU, eller 26 306 100 BFR

xii) Rhône-Poulenc SA, en bøde på 500 000 ECU, eller 3 420 950 FF

xiii) Shell International Chemical Company Ltd, en bøde på 9 000 000 ECU, eller 5 803 173 UKL

xiv) Solvay & Cie, en bøde på 2 500 000 ECU, eller 109 608 750 BFR

xv) Statoil, Den Norske Stats Oljeselskab AS (der har overtaget Saga Petrokjemi), en bøde på 1 000 000 ECU, eller 644 797 UKL.

Artikel 4 og 5

(udelades) «.

16 Den 8. juli 1986 blev det endelige referat af høringerne med de af virksomhederne ønskede rettelser, tilføjelser og udeladelser fremsendt til disse.

Retsforhandlinger

17 Sagsøgeren har herefter ved stævning indleveret til Domstolens Justitskontor den 28. juli 1986 anlagt nærværende sag med påstand om annullation af beslutningen. Tretten af de fjorten andre virksomheder, beslutningen var rettet til, har ligeledes anlagt annullationssøgsmål (sagerne T-1/89 — T-3/89 og T-6/89 — T-15/89).

18 Den skriftlige forhandling har i det hele fundet sted for Domstolen.

19 Domstolen har ved kendelse af 15. november 1989 hjemvist denne sag og de tretten andre sager til Retten, jf. artikel 14 i Rådets afgørelse af 24. oktober 1988 om oprettelse af De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans (herefter benævnt »Rådets afgørelse af 24. oktober 1988«).

20 Rettens præsident har i henhold til afgørelsens artikel 2, stk. 3, udpeget en generaladvokat.

21 Rettens justitssekretær anmodede ved skrivelse af 3. maj 1990 parterne om at deltage i et uformelt møde med henblik på at tilrettelægge den mundtlige forhandling. Dette møde fandt sted den 28. juni 1990.

22 Ved skrivelse af 9. juli 1990 anmodede Rettens justitssekretær parterne om at fremkomme med deres bemærkninger til, at sagerne T-1/89 — T-4/89 og T-6/89 — T-15/89 eventuelt blev forenet med henblik på den mundtlige forhandling. Ingen af parterne gjorde indsigelse herimod.

23 Retten har herefter ved kendelse af 25. september 1990 besluttet at forene de nævnte sager med henblik på den mundtlige forhandling, idet disse har forbindelse med hinanden, jf. artikel 43 i Domstolens procesreglement, der i henhold til artikel 11, stk. 3, i Rådets afgørelse af 24. oktober 1988 finder tilsvarende anvendelse på proceduren for Retten.

24 Retten har ved kendelse af 15. november 1990 truffet afgørelse vedrørende de anmodninger om fortrolig behandling, der var indgivet af sagsøgerne i sagerne T-2/89, T-3/89, T-9/89, T-11/89, T-12/89 og T-13/89, og har delvis imødekommet disse.

25 Parterne har ved skrivelser indleveret til Rettens Justitskontor i perioden fra den 9. oktober til den 29. november 1990 besvaret de spørgsmål, som Retten havde stillet ved justitssekretærens skrivelser af 19. juli.

26 På grundlag af svarene på spørgsmålene og den refererende dommers rapport har Retten efter at have hørt generaladvokaten besluttet at indlede den mundtlige forhandling uden forudgående bevisoptagelse.

27 Parterne har afgivet indlæg og besvaret Rettens spørgsmål under den mundtlige forhandling, der fandt sted fra den 10. til den 15. december 1990.

28 Generaladvokaten fremsatte forslag til afgørelse i retsmødet den 10. juli 1991.

Parternes påstande

29 Sagsøgeren, BASF, har nedlagt følgende påstande:

1) Kommissionens beslutning af 23. april 1986, der blev meddelt sagsøgeren den 28. maj 1986, vedrørende en procedure i henhold til EØF-Traktatens artikel 85 (IV/31.149 — polypropylen) annulleres.

2) Subsidiært ophæves eller nedsættes den bøde, der er pålagt sagsøgeren ved nævnte beslutnings artikel 3.

3) Sagsøgte tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Sagsøgte, Kommissionen, har nedlagt følgende påstande:

1) Frifindelse.

2) Sagsøgeren tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Realiteten

30 Retten skal først undersøge sagsøgerens anbringender om, at der er sket tilsidesættelse af retten til kontradiktion, (1) da Kommissionen har undladt at fremsende dokumenter, der er grundlaget for beslutningen, (2) da det endelige referat af høringerne ikke er fremsendt til Kommissionens og Det Rådgivende Udvalgs medlemmer, og (3) da sagsøgeren ikke har modtaget rapporten fra høringskonsulenten. Retten skal dernæst behandle anbringenderne vedrørende beviset for overtrædelsen. Disse vedrører dels (1) Kommissionens bevismæssige konstateringer, dels (2) anvendelsen af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, på disse faktiske omstændigheder. Det gøres herved gældende, (A) at Kommissionen ikke har kvalificeret overtrædelsen korrekt, og (B) at den har pålagt sagsøgeren et kollektivt ansvar. For det tredje skal Retten behandle anbringenderne vedrørende fastsættelsen af bøden, der hævdes ikke at være passende under hensyn til den påståede overtrædelses (1) varighed og (2) grovhed.

Retten til kontradiktion

1. *Undladelse af at fremsende dokumenter sammen med meddelelsen om klagepunkter*

31 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen ved fremsendelsen af meddelelsen om klagepunkter til selskabet har undladt at medsende fjorten dokumenter, der er grundlaget for beslutningen, og at den på denne måde har gjort det umuligt for selskabet at udtale sig om disses indhold. Det drejer sig om et referat af møderne den 10. marts og 13. maj 1982 udarbejdet af en medarbejder hos Hercules [beslutningens 15. betragtning, litra b)], et dokument af 6. september 1977, der angiveligt er fundet hos Solvay (beslutningen, 16. betragtning, femte afsnit), Shell's svar på meddelelsen om klagepunkter (17. betragtning til beslutningen), referatet af to interne møder i Shell, der blev afholdt den 5. juli og den 12. september 1979 (29. og 31. betragtning til beslutningen), et internt dokument fra Solvay (32. betragtning til beslutningen), en meddelelse fra Solvay til salgskontorerne af 17. juli 1981 (35. betragtning til beslutningen), et internt notat fra ICI vedrørende »stabilitet« (46. betragtning til beslutningen), et dokument fra Shell med overskriften »PP W. Europe-Pricing« og »Market quality report« (49. betragtning til beslutningen), et notat vedrørende markedsopdelingsordningen, der blev fundet hos ATO (54. betragtning til beslutningen), referatet af mødet den 10. marts 1982 udarbejdet af en medarbejder hos ICI (58. betragtning til beslutningen), et udateret notat fra ICI som forberedelse af et møde med Shell, der skulle afholdes i maj 1983 (beslutningens

63. betragtning, andet afsnit), og endelig et arbejdspapir vedrørende første kvartal 1983, der blev fundet hos Shell (beslutningens 63. betragtning, tredje afsnit).

32 Sagsøgeren har anført, at sådanne dokumenter ifølge Domstolens praksis (dom af 25.10.1983, sag 107/82, AEG-Telefunken mod Kommissionen, Sml. s. 3151, præmis 21-30) ikke kan danne grundlag for Kommissionens beslutning, uden at retten til kontradiktion dermed tilsidesættes, også selv om dokumenterne findes blandt de sagsdokumenter, der er tilgængelige for de berørte virksomheder. Det må antages, at såfremt der bortses fra de klagepunkter, som disse dokumenter skulle tjene som bevis for, ville beslutningen ikke være truffet i den foreliggende form.

33 I besvarelse af Kommissionens synspunkt, hvorefter beslutningen ikke bygger på de få dokumenter, som ikke er fremsendt til BASF, har selskabet anført, at det ikke kan tage stilling hertil, idet det netop ikke er i besiddelse af disse dokumenter. Det påhviler derfor Kommissionen nærmere at påvise, at dette synspunkt er berettiget.

34 Kommissionen har heroverfor anført, at i modsætning til, hvad sagsøgeren har anført, er det første og det niende dokument, som selskabet har nævnt, fremsendt til dette sammen med meddelelsen om klagepunkter, og at selskabet i kraft af aktindsigten fik adgang til det andet, tiende og trettende dokument. Det var ikke nødvendigt at fremsende de øvrige dokumenter, idet de enten var uden betydning for sagen mod sagsøgeren eller kun var en bekræftelse af andre dokumenter, som var selskabet bekendt. For så vidt beslutningen er rettet til sagsøgeren, bygger den ikke på disse dokumenter.

35 Kommissionen har indrømmet, at et notat fra ICI vedrørende et »ekspert«-møde den 10. marts 1982, der er nævnt i beslutningen (58. betragtning), ved en fejltagelse ikke er fremsendt til sagsøgeren. Notatet bekræfter imidlertid kun et referat fra Hercules af dette møde, der er vedlagt den generelle del af meddelelsen om

klagepunkter som bilag 23 (herefter benævnt »bilag til den generelle meddelelse«). Det samme er tilfældet med et notat fra ICI, der er nævnt i 63. betragtning til beslutningen, vedrørende forberedelse af et møde med Shell. Dette dokument er kun anvendt som bevis for, at Shell deltog i kvoteordningen. Dokumentet indeholder således intet nyt i forhold til de klagepunkter, der er meddelt BASF.

36 Det bemærkes, at det fremgår af Domstolens praksis, at det afgørende ikke er dokumenterne i sig selv, men de konklusioner, som Kommissionen drager på grundlag af disse. Såfremt dokumenterne ikke er nævnt i meddelelsen om klagepunkter, kan den pågældende virksomhed med rette antage, at de ikke har betydning for sagen. Underretter Kommissionen ikke en virksomhed om, at visse dokumenter vil blive anvendt i beslutningen, afskærer Kommissionen den fra i tide at udtale sig om dokumenternes bevisværdi. Dokumenterne vil af denne grund ikke kunne anvendes som bevis over for virksomheden (dom af 25.10.1983, sag 107/82, a. st., præmis 27, og senest dom af 3.7.1991, sag C-62/86, AKZO Chemie mod Kommissionen, Sml. I, s. 3359, præmis 21).

37 I dette tilfælde kan alene de dokumenter, der er nævnt i den generelle og den specielle del af meddelelsen om klagepunkter og i skrivelserne af 29. marts 1985, samt de dokumenter, der er vedlagt disse, men ikke udtrykkeligt nævnt heri, anses for bevismidler mod sagsøgeren under nærværende sag. For så vidt angår de dokumenter, der er vedlagt meddelelserne om klagepunkter, men som ikke er nævnt heri, kan de kun gøres gældende over for sagsøgeren i beslutningen, hvis selskabet med rimelighed har kunnet udlede af meddelelserne, hvilke konklusioner Kommissionen ville drage heraf.

38 Af de dokumenter, sagsøgeren har anført, kan herefter alene referatet af mødet den 10. marts 1982, der er udarbejdet af en medarbejder hos Hercules [beslutningen, 15. betragtning, litra b)] og ICI's interne notat vedrørende »stabilitet« (46. betragtning til beslutningen) anvendes som bevis over for sagsøgeren, idet disse er nævnt i punkt 60, henholdsvis punkt 71, i den generelle del af meddelelsen om

klagepunkter til sagsøgeren, og de er endvidere vedlagt denne som bilag 23 og 35. De øvrige dokumenter, sagsøgeren har nævnt, kan ikke anses for bevismidler mod sagsøgeren under nærværende sag.

39 Spørgsmålet om, hvorvidt de sidstnævnte dokumenter er nødvendige for at underbygge de bevismæssige konstateringer, Kommissionen i beslutningen har foretaget i forhold til sagsøgeren, henhører under Rettens undersøgelse af, om disse konstateringer kan lægges til grund.

2. *Manglende fremsendelse af referatet af høringerne*

40 Sagsøgeren har anført, at det fremgår af artikel 9, stk. 4, i Kommissionens forordning nr. 99/63/EØF af 25. juli 1963 om udtalelser i henhold til artikel 19, stk. 1 og 2, i Rådets forordning nr. 17 (EFT 1963-1964, s. 42, herefter benævnt »forordning nr. 99/63«), at »det væsentlige indhold af de af hver enkelt person fremsatte udtalelser føres til protokols. Protokollatet oplæses for og godkendes af den pågældende«. Ifølge BASF forelå det endelige referat af høringerne hverken for Kommissionens eller Det Rådgivende Udvalgs medlemmer. Da de ikke alle var til stede ved høringerne, og da de ikke har kunnet gennemgå alle de skriftlige indlæg fra de berørte virksomheder, var det ikke muligt for dem at få et præcist indtryk af de argumenter, der blev udvekslet. Beslutningen blev således ikke vedtaget med fuldt kendskab til sagen.

41 Sagsøgeren har videre anført, at selskabet ikke kan vurdere, om beslutningen ville være blevet anderledes, hvis Kommissionens medlemmer havde haft det endelige referat. Det er imidlertid selskabets opfattelse, at selv om dette ikke er tilfældet, skal det ikke være afgørende. Såfremt tilsidesættelse af processuelle garantier kan begrundes med, at beslutningen ikke ville være blevet anderledes, selv om de var overholdt, ser man bort fra disse garantiers betydning. Denne består i, at de berørte har krav på, at disse garantier overholdes, og at beslutningen i modsat fald annulleres. Under alle omstændigheder påhviler det Kommissionen at bevise, at sagsbehandlingsfejlen på ingen måde har haft indflydelse på beslutningen. Kommissionen kan imidlertid ikke indskrænke sig til blot at postulere dette.

42 Kommissionen har anført, at det ikke fremgår af artikel 9, stk. 4, i forordning nr. 99/63, til hvilke instanser det foreløbige eller endelige referat af høringerne skal fremsendes. Det Rådgivende Udvalgs medlemmer havde ganske vist kun det foreløbige referat, men alle medlemsstaternes myndigheder var repræsenteret ved høringsrunderne med undtagelse af Grækenland og Luxembourg i anden høringsrunde. Det er i denne forbindelse uden betydning, at den embedsmand, der var til stede ved høringerne, ikke nødvendigvis var statens repræsentant i Det Rådgivende Udvalg. Endvidere har Kommissionen henvist til, at BASF ikke har gjort gældende, at det foreløbige referat ikke loyalt gengiver det væsentlige indhold i parternes udtalelser.

43 Videre har Kommissionen anført, at da dens medlemmer vedtog beslutningen, havde de det foreløbige referat og alle parternes bemærkninger hertil.

44 Det er Kommissionens opfattelse, at beslutningen under ingen omstændigheder havde været anderledes, selv om det endelige referat havde foreligget (Domstolens dom af 10.7.1980, sag 30/78, Distillers Company mod Kommissionen, Sml. s. 2229, præmis 26).

45 Det bemærkes, at det fremgår af Domstolens praksis, at det forhold, at det referat af høringen, der fremsendes til Det Rådgivende Udvalg og Kommissionen, er foreløbigt, kun er en sagsbehandlingsfejl, der kan medføre, at den beslutning, der træffes ved afslutningen af den pågældende procedure, er ugyldig, såfremt dokumentet er affattet på en sådan måde, at adressaterne kan blive vildledt på et afgørende punkt (dom af 15.7.1970, sag 44/69, Buchler mod Kommissionen, Sml. s. 151, præmis 17).

46 For så vidt angår det referat, der er fremsendt til Kommissionen, bemærkes, at denne sammen med det foreløbige referat modtog virksomhedernes bemærkninger

hertil, og det må således antages, at Kommissionens medlemmer var orienteret om alle væsentlige forhold, inden de traf afgørelse.

47 Med hensyn til det foreløbige referat, der er fremsendt til Det Rådgivende Udvalg, bemærkes, at sagsøgeren ikke har angivet, på hvilke punkter dette referat ikke loyalt og korrekt gengiver høringerne, og det er således ikke bevist, at det pågældende dokument er affattet på en sådan måde, at Det Rådgivende Udvalgs medlemmer kunne blive vildledt på et afgørende punkt.

48 Anbringendet må derfor forkastes.

3. *Manglende fremsendelse af høringskonsulentens rapport*

49 Sagsøgeren havde i stævningen gjort gældende, at høringskonsulentens rapport skulle være fremsendt til virksomhedernes advokater, men i replikken har selskabet anført, at det har taget kendelsen af 11. december 1986 (sag 212/86 R, ICI mod Kommissionen, grund 5-8, ikke trykt i Samling af Afgørelser) til efterretning. Domstolen fastslog i kendelsen, at parterne ikke havde krav på, at høringskonsulentens rapport blev fremsendt. Sagsøgeren anser det derfor ikke for nødvendigt på ny at behandle dette spørgsmål.

50 Kommissionen har anført, at der ikke findes bestemmelser, hvorefter høringskonsulentens udtalelse skal fremsendes til de virksomheder, Kommissionens beslutning rettes til. Høringskonsulenten har en vigtig rolle i forbindelse med Kommissionens interne beslutningsproces, og virksomhederne kan ikke gøre krav på at deltage i denne proces, idet dette vil kunne påvirke høringskonsulentens mulighed for at udtale sig frit og uafhængigt.

51 Det bemærkes, at retten til kontradiktion ikke indebærer, at virksomheder, som er omfattet af en procedure i henhold til EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, har krav på at kommentere høringskonsulentens rapport, der er et rent internt dokument i

Kommissionen. Domstolen har i denne forbindelse udtalt, at rapporten kun er vejledende for Kommissionen, der ikke er forpligtet til at rette sig efter denne, og rapporten derfor ikke har en sådan betydning, at Fællesskabets retsinstanser skal tage hensyn til denne ved udøvelsen af deres kontrolfunktion (kendelse af 11.12.1986, sag 212/86 R, nævnt ovenfor, grund 5-8). Reglerne om kontradiktion er således iagttaget i tilstrækkeligt omfang, når de forskellige instanser, der medvirker ved udarbejdelsen af den endelige beslutning, korrekt er blevet orienteret om virksomhedernes argumentation i deres svar på de klagepunkter, Kommissionen har meddelt dem, og på det bevismateriale, Kommissionen har påberåbt sig til støtte for klagepunkterne (Domstolens dom af 9.11.1983, sag 322/81, Michelin mod Kommissionen, Sml. s. 3461, præmis 7).

52 Det understreges i denne forbindelse, at formålet med høringskonsulentens rapport ikke er at supplere eller korrigere virksomhedernes argumentation, at fremsætte nye klagepunkter eller fremkomme med nyt bevismateriale mod dem, men at give udtryk for opfattelsen hos en tjenestemand i Kommissionen, for at denne kan træffe en beslutning. Virksomhederne kan således ikke efter reglerne om kontradiktion kræve høringskonsulentens rapport udleveret med henblik på at kommentere denne (jf. Domstolens dom af 17.1.1984, forenede sager 43/82 og 63/82, VBVB og VBBB mod Kommissionen, Sml. s. 19, præmis 25).

53 Anbringendet må derfor forkastes.

Beviset for overtrædelsen

54 Det anføres i beslutningen (80. betragtning, første afsnit), at de polypropylenproducenter, der leverede til EF, fra 1977 deltog i et kompleks af planer, ordninger og foranstaltninger, der blev vedtaget inden for rammerne af et system med regelmæssige møder og løbende kontakter. Det tilføjes (80. betragtning, andet afsnit), at producenternes overordnede plan var at mødes og nå til enighed i konkrete anliggender.

55 Det må derfor først undersøges, om Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis, dels (I) for perioden fra 1977 til udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979, dels (II) for perioden fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 til november 1983, med hensyn til (A) systemet med regelmæssige møder, (B) prisinitiativerne, (C) de foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne, og (D) fastsættelsen af mængdemål og kvoter. Der skal herved (a) tages hensyn til beslutningen og (b) parternes anbringender, før (c) disse vurderes. Endelig må Retten efterprøve anvendelsen af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, på disse faktiske omstændigheder.

1. *Bevismæssige konstateringer*

I — Perioden fra 1977 til udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979

A — Den anfægtede retsakt

56 Det anføres i beslutningen (78. betragtning, fjerde afsnit, og 104. betragtning, tredje afsnit), at systemet med regelmæssige møder for polypropylenproducenter blev indført ved udgangen af 1977, men at det ikke er muligt at fastslå den nøjagtige dato for, hvornår hver enkelt producent begyndte at deltage heri. Sagsøgeren, der var blandt de producenter, hvis »opbakning« bag initiativet i december 1977 ikke er bevist, har ifølge beslutningen hævdet, at selskabet kun deltog »sporadisk« før 1980.

57 Endvidere anføres det i beslutningen (105. betragtning, første og andet afsnit), at det ikke er muligt med sikkerhed at fastslå det nøjagtige tidspunkt for, hvornår hver enkelt producent begyndte at deltage i de regelmæssige plenarmøder. Anic, ATO, BASF, DSM og Hüls kan ikke være begyndt at deltage senere end 1979, da alle fem producenter påviseligt deltog i markedsdelingen eller kvoteordningerne, der for første gang var gældende i dette år.

B — Parternes anbringender

58 Sagsøgeren har anført, at det bevismateriale, Kommissionen har fremlagt, ikke er tilstrækkeligt til at bevise, at selskabet deltog i møderne fra december 1977. Det kan under sagen kun gøres gældende over for selskabet, at det deltog i møderne fra det tidspunkt, hvor dette skete regelmæssigt. Ifølge 81. betragtning til beslutningen er der nemlig først tale om en tilsidesættelse af kartelretlige regler fra det tidspunkt, hvor en virksomhed fast deltog i et »system med regelmæssige og institutionaliserede møder«.

59 I denne forbindelse har sagsøgeren gjort gældende, at selskabet først deltog fast i møderne fra juni 1982. Selskabet har dog indrømmet, at det for det første deltog sporadisk i møderne før den 1. december 1980, men at det med hensyn til dette tidsrum ikke kan huske tidspunkt og sted for møderne, og at selskabet for det andet deltog i fire af de nitten møder, som ifølge Kommissionen blev afholdt fra begyndelsen af 1981 og til juni 1982.

60 Det er sagsøgerens opfattelse, at Kommissionen på dette punkt med urette har henvist til ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse). Med hensyn til møderne i 1978 har ICI tydeligt anført, at der var tale om ad hoc-møder og ikke om »regelmæssige« eller »institutionaliserede« møder. Endvidere har ICI ikke oplyst, at sagsøgeren deltog i disse møder, og har endelig anført, at ICI først for tiden efter 1. januar 1980 kan angive tidspunkt og sted for »ekspert«- og »chef«-møderne. For sagsøgeren er det afsnit i ICI's svar på begæringen om oplysninger »vigtigt«, hvori det anføres, at sagsøgeren var en »fast deltager« i møderne, idet det kun giver mening at tale om fast deltagelse, når en virksomhed i det mindste deltog i flertallet af møderne. Det var imidlertid ikke tilfældet før juni 1982, således som det fremgår af sagsøgerens svar på begæringen om oplysninger (bilag 1 til den specielle del af meddelelsen om klagepunkter til BASF (herefter benævnt »bilag til meddelelsen til BASF«)).

61 Sagsøgeren har i replikken anført, at Kommissionen ikke har fremlagt materiale, der underbygger, at selskabet deltog i møderne på det omhandlede tidspunkt. Det er derfor overraskende, at Kommissionen har opretholdt sine anbringender vedrørende denne periode.

62 Kommissionen har anført, at den ganske vist ikke kan angive nøjagtigt, fra hvilket tidspunkt sagsøgeren deltog i møderne, men at den med sikkerhed kan fastslå, at selskabet begyndte at deltage i møderne på et ikke nærmere bestemt tidspunkt mellem 1977 og 1979.

63 Som bevis har Kommissionen henvist til sagsøgerens og ICI's svar på de begæringer om oplysninger, der blev fremsendt til dem. Sagsøgeren har i svaret oplyst følgende: »Vor dem 1.12.80 haben Vertreter unseres Unternehmens sporadisch an Sitzungen europäischer Polypropylenhersteller teilgenommen. Orte und Zeitpunkte der Treffen sind nicht mehr erinnerlich« (»Før 1.12.80 deltog vores repræsentanter sporadisk i møderne for europæiske polypropylenproducenter. Vi erindrer ikke tidspunkt og sted for møderne«). ICI har i sit svar medregnet sagsøgeren blandt de faste mødedeltagere uden nogen tidsmæssig begrænsning (i modsætning til f.eks. Anic og Rhône-Poulenc, der ifølge ICI kun deltog i en afgrænset periode, og til Hercules, der ikke deltog fast i møderne) og har som begyndelsestidspunktet for møderne angivet december 1977.

C — Rettens vurdering

64 Det bemærkes, at de eneste beviser, Kommissionen har fremlagt for at påvise, at sagsøgeren deltog i møderne i den omhandlede periode, dels er sagsøgerens svar på begæringen om oplysninger (bilag 1 til meddelelsen til BASF), dels er ICI's svar på denne begæring (bilag 8 til den generelle meddelelse).

65 For så vidt angår det første svar, finder Retten, at henvisningen til perioden »før den 1. december 1980« ikke i sig selv er tilstrækkelig til at bevise, at sagsøgeren deltog i møderne i denne periode. Det må derfor undersøges, om ICI's svar på begæringen om oplysninger kan underbygge de konklusioner, som Kommissionen på dette punkt drager af sagsøgerens svar.

66 I denne forbindelse bemærkes, at sagsøgeren i ICI's svar på begæringen om oplysninger medregnes blandt de faste deltagere i »ekspert«- og »chef«-møderne, uden at det præciseres fra hvilket tidspunkt. Det anføres således i dette svar:

»The regular participants at meetings of 'Experts' and 'Bosses' were as follows: ATO, BASF, Chemie Linz, DSM, Hoechst, Hüls, ICI, Montepolimeri, Petrofina, Saga, Solvay. The following producers participated regularly during those periods between 1979 and 1983 while they were engaged in the West European polypropylene industry: Anic — polypropylene business taken over by Montepolimeri; SIR — believed to be no longer in business; Rhône-Poulenc — polypropylene business sold to BP. In addition, Alcudia and Hercules attended meetings on an irregular basis.«

(»De faste deltagere i 'ekspert'- og 'chef'-møderne var følgende: ATO, BASF, Chemie Linz, DSM, Hoechst, Hüls, ICI, Montepolimeri, Petrofina, Saga, Solvay. Følgende producenter deltog fast i møderne i de perioder mellem 1979 og 1983, hvor de var aktive i den vesteuropæiske polypropylen-industri: Anic — polypropylen-aktiviteter overtaget af Montepolimeri; SIR — vi mener ikke, at selskabet længere driver virksomhed; Rhône-Poulenc — polypropylen-aktiviteter solgt til BP. Herudover deltog Alcudia og Hercules uregelmæssigt i møderne.«)

67 Da Kommissionen ikke har præcise oplysninger om, hvornår sagsøgeren begyndte at deltage i disse møder, har den henvist til et andet afsnit i ICI's svar, hvor følgende anføres:

»Because of the problems facing the polypropylene industry (...), a group of producers met in about December 1977 to discuss what, if any, measures could be pursued in order to reduce the burden of the inevitable heavy losses about to be incurred by them... It was proposed that future meetings of those producers who wished to attend should be called on an *ad hoc* basis in order to exchange and develop ideas to tackle these problems.«

(»På grund af problemerne i polypropylen-industrien (...) mødtes en gruppe af producenter omkring december 1977 for at diskutere, hvilke foranstaltninger der eventuelt kunne iværksættes for at reducere virkningerne af de uundgåelige, store tab, der snart ville indtræde... Det blev foreslået, at fremtidige møder for de producenter, der ønskede at deltage, skulle indkaldes på *ad hoc*-basis, for at man kunne udveksle og udvikle ideer til at løse disse problemer.«)

Kommissionen har udledt af dette afsnit, at sagsøgeren begyndte at deltage i møderne allerede i december 1977. Endvidere er det Kommissionens opfattelse, at denne fortolkning af ICI's svar på begæringen om oplysninger underbygges af, at formålet med, at ICI kun præciserede den periode, hvori virksomhederne deltog i møderne (1979-1983), med hensyn til de virksomheder, hvis navne er anført i andet punktum i det første af de citerede afsnit, var at fremhæve, at de virksomheder, der er nævnt i første punktum i dette afsnit, deltog i møderne fra starten.

68 Retten finder, at når sagsøgeren i ICI's svar på begæringen om oplysninger medregnes blandt de faste deltagere i møderne, er der udtrykkeligt tale om »chef«- og »ekspert«-møderne. Det afsnit, Kommissionen har citeret for at påvise, at sagsøgeren deltog i møderne i december 1977, vedrører imidlertid »ad hoc«-møderne og ikke »chef«- og »ekspert«-møderne, der blev påbegyndt ved udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979, hvor man ud over »ad hoc«-møderne på »chef«-niveau begyndte at mødes på »ekspert«-niveau, således som det fremgår af et andet afsnit i ICI's svar på begæringen om oplysninger. Det anføres heri:

»By late 1978/early 1979 it was determined that the *ad hoc* meetings of Senior Managers should be supplemented by meetings of lower level managers with more marketing knowledge. This two-tier level of representation became identified as (a) 'Bosses' ... and (b) 'Experts'«.

(»Ved udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 blev det besluttet, at *ad hoc*-møderne for overordnede ledere skulle suppleres med møder for ledere på et lavere niveau med større kendskab til markedsføring. Denne totrins-repræsentation blev betegnet som (a) 'chefer' ... og (b) 'eksperter'«).

69 Denne fortolkning af ICI's svar på begæringen om oplysninger bekræftes, såfremt de to første sætninger i det første af de citerede afsnit læses i sammenhæng. En sådan læsning er berettiget, idet det, der begrunder sondringen mellem de virksomheder, der er nævnt i den første sætning, og dem, der er nævnt i den anden,

ikke er det tidspunkt, hvor de begyndte at deltage i møderne, men derimod det tidspunkt, hvor de ophørte hermed. Alle de virksomheder, der er nævnt i den anden sætning forlod således markedet, før overtrædelsen ophørte. Disse to sætninger må derfor fortolkes i lyset af hinanden, således at der tages hensyn til, at »chef«- og »ekspert«-møderne først begyndte ved udgangen af 1978 eller i begyndelsen af 1979.

70 Endvidere bemærkes, at Kommissionen i retsmødet først erkendte, at den var i tvivl om, hvornår BASF begyndte at deltage i møderne trods dens udlægning af ICI's svar på begæringen om oplysninger. Dernæst anførte Kommissionen, at den ikke var sikker på, at BASF deltog i møderne i den omhandlede periode, og endelig, at det er grunden til, at Kommissionen ikke præcist har kunnet fastlægge, fra hvilket tidspunkt BASF deltog i overtrædelsen.

71 Kommissionens tvivl på dette punkt er kommet til udtryk i beslutningens 105. betragtning, andet afsnit, hvori det anføres, at BASF ikke kan være begyndt at deltage i foranstaltningerne senere end 1979.

72 Det følger af det anførte, at Kommissionen ikke kan påpege noget forhold, der viser, at BASF deltog i overtrædelsen før udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979, og den har derfor ikke ført tilstrækkeligt bevis herfor.

II — Perioden fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 til november 1983

A — Systemet med regelmæssige møder

a) Den anfægtede retsakt

73 Det anføres i beslutningen (78. betragtning, fjerde afsnit), at BASF hævder, at selskabet kun deltog »sporadisk« før 1980. Det konkluderes (105. betragtning, andet

afsnit), at BASF ikke kan være begyndt at deltage i foranstaltningerne senere end 1979, da selskabet påviseligt deltog i markedsdelingen eller kvoteordningerne, der første gang var gældende i dette år.

74 Endvidere anføres det i beslutningen (104. betragtning, tredje afsnit, og 105. betragtning, andet og fjerde afsnit), at ICI har oplyst, at BASF deltog fast i møderne, og at systemet med regelmæssige møder for polypropylenproducenter var i kraft i hvert fald til udgangen af september 1983. Ifølge beslutningen (18. betragtning, første og tredje afsnit) deltog BASF i dette system.

75 Endelig anføres det i beslutningen (21. betragtning), at formålet med de regelmæssige møder navnlig var at fastsætte målpriser og salgsmål og at sikre producenternes overholdelse heraf.

b) Parternes anbringender

76 Sagsøgeren har gentaget, at selskabets deltagelse i møderne kun kan anfægtes, hvis det deltog fast i disse, og at selskabet først fra juni 1982 var fast til stede ved møderne, selv om det har erkendt at have deltaget sporadisk i møderne før den 1. december 1980 og i fire af de nitten møder, som ifølge Kommissionen blev afholdt fra begyndelsen af 1981 til juni 1982.

77 Endvidere har sagsøgeren anført, at Kommissionen ikke har påpeget noget forhold, der viser, at selskabet deltog i møderne i første halvår af 1979. Selskabet finder det derfor overraskende, at Kommissionen har opretholdt sine anbringender vedrørende denne periode. Sagsøgeren har bestridt bevisværdien af de dokumenter, som Kommissionen har fremlagt til støtte for det modsatte resultat, nemlig referatet af et møde den 26. og 27. september 1979 (bilag 12 til den generelle meddelelse), en tabel med overskriften »Producer's Sales to West Europe« (bilag 55 til den generelle meddelelse) og prisinstrukser, der ligger forud for dette møde (bilag BASF til skrivelsen af 29.3.1985).

78 Med hensyn til disse dokumenter har sagsøgeren anført, at selskabets navn ikke er nævnt i referatet af mødet den 26. og 27. september 1979, og det er således ikke bevis for, at selskabet deltog i dette møde. Endvidere er den nævnte tabel uden værdi, idet det ikke er oplyst, til hvilket formål den er udarbejdet, og om andre producenter end ICI har haft adgang til denne. Hertil kommer, at intet tyder på, at den er resultatet af enighed mellem producenterne, eller at BASF blev gjort bekendt med denne. Endelig har sagsøgeren anført, at overensstemmelsen mellem selskabets og andre producenters prisinstrukser skyldes stigningen i råvareprisen. Det forhold, at der ligger halvanden måned mellem de prisinstrukser, de forskellige producenter gav, underbygger, at disse er udarbejdet selvstændigt.

79 Sagsøgeren har erkendt at have deltaget fast i møderne fra den 9. juni 1982.

80 Kommissionen har anført, at det fremgår af en række beviser, at sagsøgeren deltog i møderne fra begyndelsen af den omhandlede periode.

81 Det drejer sig for det første om ICI's og BASF's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse og bilag 1 til meddelelsen til BASF). I det første svar oplyste ICI, at sagsøgeren var fast deltager i møderne i den omhandlede periode, og i det andet svar erkendte BASF, at »Vor dem 1.12.80 haben Vertreter unseres Unternehmens sporadisch an Sitzungen europäischer Polypropylenhersteller teilgenommen. Orte und Zeitpunkte der Treffen sind nicht mehr erinnerlich« (»Før 1.12.80 deltog vores repræsentanter sporadisk i møderne for europæiske polypropylenproducenter. Vi erindrer ikke tidspunkt og sted for møderne«). Det kan heraf udledes, at BASF deltog i møderne fra begyndelsen af den omhandlede periode, selv om selskabet bestrider at have deltaget fast i møderne før december 1980.

82 Endvidere er der overensstemmelse mellem de prisinstrukser, sagsøgeren gav den 24. og den 27. juli 1979, og de prisinstrukser, som Monte, Shell, ICI, Hoechst,

Linz og ATO gav pr. 1. september 1979 (bilag A til skrivelsen af 29. marts 1985). En sådan overensstemmelse kan ifølge Kommissionen ikke forklares med en stigning i prisen på råvarer, og den beviser således, at sagsøgeren deltog i de møder, hvor disse priser blev fastsat.

83 Endelig er der tale om en udateret tabel med overskriften »Producers' Sales to West Europe«, som blev fundet hos ICI (bilag 55 til den generelle meddelelse), hvori der for alle polypropylenproducenter i Vesteuropa er angivet deres omsætning i kiloton for 1976, 1977 og 1978 samt tal i kolonner med overskrifterne »1979 actual« og »revised target«. Denne tabel, som indeholder oplysninger, der som forretningshemmeligheder burde have været behandlet strengt fortroligt, kunne ikke være udarbejdet uden BASF's medvirken.

84 Det forhold, at sagsøgeren kun kan erindre fire møder, som selskabet i 1981 deltog i, er ifølge Kommissionen på ingen måde en tilbagevisning af de oplysninger, som ICI gav med hensyn til, hvor regelmæssigt BASF deltog i møderne.

c) Rettens vurdering

85 Det bemærkes, at det i ICI's svar på begæringen om oplysninger anføres uden nogen tidsmæssig begrænsning, at sagsøgeren — i modsætning til to andre producenter — var blandt de faste deltagere i »chef«- og »ekspert«-møderne. Svaret må forstås således, at det viser, at sagsøgeren fra starten deltog i systemet med »chef«- og »ekspert«-møder, der blev påbegyndt i slutningen af 1978 eller begyndelsen af 1979.

86 ICI's svar på begæringen om oplysninger underbygges på dette punkt for det første af sagsøgerens eget svar på begæringen om oplysninger (bilag 1 til meddelelsen til BASF), hvori det anføres, at: »Vor dem 1.12.80 haben Vertreter unseres Unter-

nehmens sporadisch an Sitzungen europäischer Polypropylenhersteller teilgenommen« (»Før 1.12.80 deltog vores repræsentanter sporadisk i møderne for europæiske polypropylenproducenter«). For det andet underbygges svaret af, at der ud for sagsøgerens navn i de tabeller, der blev fundet hos ICI, ATO og Hercules (bilag 55-62 til den generelle meddelelse), er anført oplysninger om selskabets omsætning i forskellige måneder og år, mens det — således som de fleste sagsøgere har erkendt i deres svar på et skriftligt spørgsmål fra Retten — ikke var muligt at opstille de tabeller, der blev fundet hos ICI, ATO og Hercules, på grundlag af statistikker fra Fides-systemet. ICI har i øvrigt i sit svar på begæringen om oplysninger vedrørende en af disse tabeller oplyst, at »the source of information for actual historic figures in this table would have been the producers themselves« (»kilden til oplysningerne om faktiske historiske tal i denne tabel må have været producenterne selv«). Endelig underbygges ICI's svar af, at der er overensstemmelse mellem de prisinstrukser, sagsøgeren gav den 24. og den 27. juli 1979, og prisinstrukser fra andre producenter (bilag A til skrivelsen af 29.3.1985), hvoraf det kan udledes, at de var resultatet af en samordning mellem producenterne omkring juni 1979.

87 Hvad særligt angår de første elleve måneder i 1980, anføres det i beslutningen (32. betragtning og tabel 3), at der i denne periode blev afholdt syv møder, men det anføres ikke, hvem der deltog i disse. Det bemærkes i denne forbindelse, at det ikke forekommer særlig troværdigt, når sagsøgeren bestrider at have deltaget i disse møder, idet selskabet i sit svar på begæringen om oplysninger har oplyst, at det deltog sporadisk i møderne i denne periode, men at det ikke kan angive sted og tidspunkt for disse møder. Dette gælder så meget mere, som sagsøgeren over for Retten har oplyst, at selskabet brugte ordet »sporadisk« i svaret på begæringen om oplysninger, fordi det ikke var i stand til at angive sted og tidspunkt for møderne forud for den 1. december 1980 og kun vidste, at nogle af dets repræsentanter før dette tidspunkt kun havde deltaget i nogle få møder.

88 Hvad angår den resterende del af det omhandlede tidsrum (tiden fra den 1. december 1980 til juni 1982), er sagsøgerens angivelse af, at selskabet kun deltog i fire møder, ikke troværdig, idet de udtalelser, det er fremkommet med vedrørende dets deltagelse i møderne, er upræcise og på visse punkter forkerte. Dette er såle-

des tilfældet med hensyn til mødet den 13. maj 1982, hvor referatet (bilag 24 til den generelle meddelelse) viser, at BASF var til stede, selv om mødet ikke er blandt de møder, som sagsøgeren i svaret på begæringen om oplysninger har erkendt at have deltaget i.

89 Det er endvidere med rette, at Kommissionen på grundlag af de oplysninger, som ICI gav i svaret på begæringen om oplysninger, og som underbygges af en række mødereferater, fandt, at formålet med møderne navnlig var at fastsætte målpriser og salgsmål. Det anføres således i svaret: »'Target prices' for the basic grade of each principal category of polypropylene as proposed by producers from time to time since 1 January 1979 are set forth in Schedule...«, og »A number of proposals for the volume of individual producers were discussed at meetings« ('Målpriser' for hver basiskvalitet af alle de væsentlige former for polypropylen, som blev foreslået af producenterne med mellemrum efter den 1. januar 1979, fremgår af bilaget...«, og »En række forslag med hensyn til de forskellige producenters salgsmængder blev diskuteret på møderne«).

90 Hertil kommer, at omtalen i ICI's svar på begæringen om oplysninger af, at der — ud over »chef«-møderne — også blev foranstaltet møder for markedsførings-»eksperter« fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979, viser, at drøftelserne vedrørende fastsættelse af målpriser og salgsmål blev mere og mere konkrete og præcise, mens »cheferne« i 1978 alene havde udviklet selve systemet med målpriser.

91 Ud over det allerede citerede anføres det i ICI's svar på begæringen om oplysninger: »Only 'Bosses' and 'Experts' meetings came to be held on a monthly basis« (»Kun 'chef'- og 'ekspert'-møderne blev afholdt månedsvis«). Kommissionen har med rette udledt af dette svar — og af mødernes karakter og formål — at disse var led i et system med regelmæssige møder.

92 Kommissionen har herefter ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren deltog fast i de regelmæssige møder for polypropylenproducenter fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 til september 1983, at disse møder navnlig havde til formål at fastsætte målpriser og salgsmål, og at møderne var led i et system.

B — Prisinitiativerne

a) Den anfægtede retsakt

93 Det anføres i beslutningen (28.-51. betragtning), at et system med fastsættelse af målpriser blev gennemført ved prisinitiativer, hvoraf seks har kunnet identificeres. Det første varede fra juli til december 1979, det andet fra januar til maj 1981, det tredje fra august til december 1981, det fjerde fra juni til juli 1982, det femte fra september til november 1982 og det sjette fra juli til november 1983.

94 Vedrørende det første af disse prisinitiativer har Kommissionen i beslutningen (29. betragtning) anført, at den ikke har konkrete beviser for, at der blev afholdt møder eller taget prisinitiativer i første del af 1979. Referatet af et møde, der blev afholdt den 26. og 27. september 1979, viser imidlertid, at der var planer om et prisinitiativ, som var baseret på en rafia-pris på 1,90 DM / kg fra den 1. juli og 2,05 DM / kg fra den 1. september. Kommissionen har fundet prisinstrukser fra visse producenter, herunder BASF, hvoraf det fremgår, at disse havde udsendt ordrer til deres nationale salgskontorer om at anvende dette prisniveau eller et niveau svarende hertil i national valuta fra den 1. september, og de fleste blev udsendt, før den planlagte prisforhøjelse var blevet annonceret i fagpressen (30. betragtning til beslutningen).

95 På grund af vanskeligheder med at forhøje priserne besluttede producenterne imidlertid på mødet den 26. og 27. september 1979 at udskyde iværksættelsen af målprisen flere måneder indtil den 1. december, idet planen nu gik ud på at »holde« prisniveauet i oktober måned med mulighed for i mellemtiden at forhøje prisen til 1,90 eller 1,95 DM / kg i november (beslutningens 31. betragtning, første og andet afsnit).

96 For så vidt angår det andet prisinitiativ, anføres det i beslutningen (32. betragtning), at der blev afholdt mindst syv møder mellem producenterne i 1980 (der henvises til tabel 3 i bilaget til beslutningen), selv om der ikke blev fundet referater af møder afholdt i dette år. Skønt fagpressen i begyndelsen af året havde nævnt, at producenterne gik ind for et stærkt prisfremstød i løbet af 1980, faldt markedspriserne kraftigt til 1,20 DM / kg eller mindre, indtil de begyndte at stabilisere sig omkring september. Prisinstrukser fra en række producenter (DSM, Hoechst, Linz, Monte, Saga og ICI) viser, at man for at genoprette prisniveauet fastsatte målpriser for december 1980 og januar 1981 på grundlag af en pris på 1,50 DM / kg for rafia, 1,70 DM / kg for homopolymerisater og 1,95 til 2,00 DM / kg for copolymerisater. Et internt dokument fra Solvay indeholder en tabel, hvori de »faktiske priser« i oktober og november 1980 sammenlignes med, hvad der betegnes som »listepriserne« for januar 1981 på 1,50/1,70/2,00 DM / kg. Efter den oprindelige plan skulle disse priser iværksættes pr. 1. december 1980. Den 13.-15. oktober blev der afholdt et møde i Zürich, men initiativet blev udsat til den 1. januar 1981.

97 Det anføres endvidere i beslutningen (33. betragtning), at BASF deltog i to møder i januar 1981, hvorunder det viste sig nødvendigt at gennemføre en prisforhøjelse, der i december 1980 var besluttet til den 1. februar 1981, på grundlag af en rafiapris på 1,75 DM / kg i to trin: Målet var fortsat 1,75 DM / kg for februar, og fra den 1. marts skulle målet »uden undtagelse« forhøjes til 2,00 DM / kg. Der blev udarbejdet en tabel i seks nationale valutaer med målpriser på de seks vigtigste polypropylenkvaliteter. Tabellen skulle træde i kraft den 1. februar og den 1. marts 1981. Dokumenter, der blev fundet hos BASF, viser, at selskabet tog skridt til at indføre de priser, der var fastsat som målpriser for februar og marts.

98 Ifølge beslutningen (34. betragtning) ser planerne om at nå op på 2,00 DM / kg pr. 1. marts imidlertid ikke ud til at være lykkedes. Producenterne nedsatte deres forventninger og håbede nu på en pris på 1,75 DM / kg i marts. Den 25. marts 1981 blev der afholdt et »ekspert«-møde i Amsterdam. Der foreligger ikke referat af dette møde, men umiddelbart efter gav i hvert fald BASF, DSM, ICI, Monte og Shell instrukser om at hæve mål- (eller »liste«-)priserne til, hvad der svarede til 2,15 DM / kg for rafia med virkning fra 1. maj. Hoechst gav tilsvarende instrukser for 1. maj, men gjorde det først ca. fire uger efter de øvrige. Nogle af producen-

terne gav deres salgskontorer en vis handlefrihed til at anvende »minimumspriser« eller »bundpriser«, der lå lidt under de vedtagne målpriser. I første del af 1981 steg priserne ret kraftigt, men selv om producenterne gjorde en stor indsats for at få prisforhøjelserne igennem pr. 1. maj, holdt denne udvikling ikke. Ved midten af året ventede producenterne enten en stabilisering af prisniveauet eller endog en vis tilbagegang, efterhånden som efterspørgslen faldt i sommerens løb.

99 Med hensyn til det tredje prisinitiativ, anføres det i beslutningen (35. betragtning), at Shell og ICI allerede i juni 1981, da det viste sig, at prisstigningerne i årets første kvartal begyndte at gå langsommere, forudså et yderligere prisinitiativ for september og oktober 1981. Shell, ICI og Monte mødtes den 15. juni 1981 for at drøfte, hvilken fremgangsmåde der skulle anvendes for at få markedspriserne til at stige. Få dage efter dette møde gav både ICI og Shell deres salgskontorer instruks om at forberede markedet på en større forhøjelse i september på grundlag af en påtænkt forhøjelse af rafia-prisen til 2,30 DM / kg. Også Solvay gav den 17. juli 1981 sine salgskontorer i Benelux instruks om at forberede kunderne på en større prisforhøjelse pr. 1. september, hvis størrelse nærmere skulle fastlægges i sidste uge af juli, idet der var planlagt et »ekspert«-møde til afholdelse den 28. juli 1981. Den oprindelige plan, der gik ud på at tilstræbe en pris på 2,30 DM / kg i september 1981, blev revideret, sandsynligvis på dette møde, således at målet for august blev reduceret til 2,00 DM / kg for rafia. I september skulle prisen være 2,20 DM / kg. I et håndskrevet notat fra Hercules dateret 29. juli 1981 (dagen efter det møde, som Hercules sandsynligvis ikke deltog i) anføres disse priser som »officielle« priser for august og september, og der henvises i kryptiske vendinger til kilden til disse oplysninger. Der blev afholdt møder igen i Genève den 4. august og i Wien den 21. august 1981. Efter disse møder udsendte producenterne nye instrukser med en målpris på 2,30 DM / kg pr. 1. oktober. BASF, DSM, Hoechst, ICI, Monte og Shell udsendte praktisk taget identiske instrukser om iværksættelse af disse priser i september og oktober.

100 Ifølge beslutningen (36. betragtning) gik planerne nu ud på i løbet af september og oktober 1981 at komme op på en »basispris« for rafia på 2,20 til 2,30 DM / kg. Papirer fra Shell viser, at man oprindeligt påtænkte et yderligere prisforhøjelsestrin

til 2,50 DM / kg pr. 1. november, men at dette blev opgivet. Af materialet fra de forskellige producenter fremgår, at priserne steg i løbet af september, og initiativet blev videreført i oktober 1981, hvor man nåede op på en markedspris på ca. 2,00 til 2,10 DM / kg for rafia. Et notat fra Hercules viser, at målprisen på 2,30 DM / kg i løbet af december 1981 blev nedjusteret til en mere realistisk pris på 2,15 DM / kg, men det hedder i notatet, at »man med den fælles målbevidste indsats fik priserne op på 2,05 DM, dvs. det nærmeste nogensinde ved de offentliggjorte (sic) målpriser«. Ved udgangen af 1981 lå de priser, der blev refereret i fagpressen, på 1,95 til 2,10 DM / kg for rafia, altså ca. 0,20 DM under producenternes målpriser. Kapacitetsudnyttelsen androg ca. 80% og blev omtalt som »sund«.

101 Det fjerde prisinitiativ fra juni til juli 1982 blev gennemført, efter at der på markedet var blevet ligevægt mellem udbud og efterspørgsel. Initiativet blev besluttet på producentmødet den 13. maj 1982, som BASF deltog i, og hvorunder der blev udarbejdet en detaljeret målprisliste pr. 1. juni 1982 for hver af de vigtigste polypropylenkvaliteter i de forskellige nationale valutaer (2,00 DM / kg for rafia; beslutningens 37. og 38. betragtning samt 39. betragtning, første afsnit).

102 Mødet den 13. maj 1982 blev fulgt op af prisinstrukser fra ATO, BASF, Hoechst, Hercules, Hüls, ICI, Linz, Monte og Shell, der med få ubetydelige undtagelser svarede til de priser, som var fastsat på mødet (beslutningens 39. betragtning, andet afsnit). Producenterne kunne ved mødet den 9. juni 1982 kun give oplysninger om beskedne forhøjelser.

103 Sagsøgeren deltog ifølge beslutningen (40. betragtning) også i det femte prisinitiativ fra september til november 1982, der blev besluttet på mødet den 20. og 21. juli 1982, og som gik ud på at nå en pris på 2,00 DM / kg pr. 1. september og 2,10 DM / kg pr. 1. oktober, idet selskabet var til stede ved de fleste, om ikke alle, møder, der blev afholdt fra juli til november 1982, og hvor dette initiativ blev planlagt og kontrolleret (45. betragtning til beslutningen). Ved mødet den 20. august 1982 blev den forhøjelse, der var planlagt til 1. september, udskudt til 1. oktober, og denne beslutning blev bekræftet på mødet den 2. september 1982 (41. betragtning til beslutningen).

104 Efter møderne den 20. august og 2. september 1982 gav ATO, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte og Shell prisinstrukser i overensstemmelse med den målpris, der var fastlagt ved møderne (43. betragtning til beslutningen).

105 Ifølge beslutningen (44. betragtning) foretoges der på mødet den 21. september 1982 en gennemgang af de foranstaltninger, der var truffet for at nå den tidligere fastsatte målpris, og der blev givet almindelig tilslutning til et forslag om en prisforhøjelse til 2,10 DM / kg i november-december 1982. Forhøjelsen blev bekræftet på mødet den 6. oktober 1982.

106 Efter mødet den 6. oktober 1982 udsendte BASF, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte, Shell og Saga prisinstrukser med den besluttede forhøjelse (beslutningens 44. betragtning, andet afsnit).

107 Sagsøgeren har i lighed med ATO, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte og Saga til Kommissionen udleveret de prisinstrukser, de udsendte til deres lokale salgskontorer, og de stemmer ikke blot overens indbyrdes, hvad angår beløb og tidspunkt, men også med den målprisliste, der er vedlagt ICI's referat af »ekspert«-mødet den 2. september 1982 (beslutningens 45. betragtning, andet afsnit).

108 Mødet i december 1982 resulterede ifølge beslutningen (46. betragtning, andet afsnit) i en aftale om, at det prisniveau, der var fastsat for november-december, skulle være iværksat inden udgangen af januar 1983.

109 Endelig deltog sagsøgeren ifølge beslutningen (47. betragtning) i det sjette prisinitiativ fra juli til november 1983. På mødet den 3. maj 1983 var der således enighed om, at producenterne skulle stræbe efter en målpris på 2,00 DM / kg i juni 1983. Imidlertid blev det på mødet den 20. maj 1983 besluttet at udskyde det fastlagte mål til september, og der blev fastsat et midtvejsmål pr. 1. juli (1,85 DM / kg). På

et møde den 1. juni 1983 gav de tilstedeværende producenter, herunder BASF, udtryk for, at de var fast besluttet på at bringe forhøjelsen på 1,85 DM / kg i anvendelse. Det blev ved denne lejlighed besluttet, at Shell skulle fremstå som officiel anfører i et fagtidsskrift, *European Chemical News* (herefter benævnt »ECN«).

110 Det anføres i beslutningen (49. betragtning), at ICI, DSM, BASF, Hoechst, Linz, Shell, Hercules, ATO, Petrofina og Solvay efter mødet den 20. maj 1983 gav deres salgskontorer instruks om at anvende en rafia-pris på 1,85 DM / kg pr. 1. juli. Det konkluderes i beslutningen, at det således kan fastslås, at med undtagelse af Hüls, for hvem der ikke foreligger nogen prisinstrukser for juli 1983, udsendte alle de producenter, der havde deltaget i møderne eller givet tilsagn om at støtte den nye målpris på 1,85 DM / kg, instrukser om at iværksætte den nye pris.

111 Endvidere anføres det i beslutningen (50. betragtning), at der fandt yderligere møder sted den 16. juni, den 6. og 21. juli, den 10. og 23. august samt den 5., 15. og 29. september 1983, hvor alle de faste deltagere var til stede. I slutningen af juli og begyndelsen af august 1983 udsendte BASF, DSM, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Solvay, Monte og Saga alle prisinstrukser til deres nationale salgskontorer, der skulle gælde fra 1. september, og som var baseret på en rafia-pris på 2,00 DM / kg, mens Shell's prisinstrukser for Det Forenede Kongerige i form af et internt notat af 11. august viser, at det britiske datterselskab arbejdede på at »fremme« basispriser, der skulle træde i kraft den 1. september, og som svarede til de af de øvrige producenter fastsatte målpriser. Ved udgangen af måneden gav Shell imidlertid det britiske salgskontor instruks om at vente med hele forhøjelsen, indtil de øvrige producenter var nået op på de ønskede basispriser. Det anføres i beslutningen, at instrukserne var identiske for hver kvalitet og hver national valuta med enkelte ubetydelige undtagelser.

112 Ifølge beslutningen (50. betragtning, sidste afsnit) viser de prisinstrukser, der blev fundet hos producenterne, at det senere blev besluttet at fortsætte prisforhøjelsen fra september, således at rafia-prisen blev forhøjet til 2,10 DM / kg pr. 1. oktober og 2,25 DM / kg pr. 1. november. Det anføres i beslutningen (51. betragtning,

første afsnit), at BASF, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte og Solvay hver især gav deres salgskontorer instrukser om at anvende identiske priser i oktober og november. Hercules fastsatte i første omgang priser, der lå lidt under de øvrige producenters.

113 Endelig anføres det i beslutningen (51. betragtning, tredje afsnit), at et internt notat fra ATO dateret 28. september 1983 indeholder en tabel med overskriften »Rappel du prix de cota (sic)« med priser på de tre vigtigste polypropylenkvaliteter gældende i september og oktober for de forskellige lande. Priserne var identiske med de af BASF, DSM, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte og Solvay anvendte priser. Under kontrolundersøgelsen hos ATO i oktober 1983 bekræftede repræsentanter for virksomheden, at salgskontorerne var blevet underrettet om disse priser.

114 Uanset hvornår det sidste møde fandt sted, varede overtrædelsen ifølge beslutningen (105. betragtning, fjerde afsnit) til november 1983, idet der var knyttet retsvirkninger til aftalen mindst til dette tidspunkt. Dette er den seneste måned, for hvilken der vides at være blevet fastsat målpriser og givet prisinstrukser.

115 Afslutningsvis anføres det i beslutningen (51. betragtning, sidste afsnit), at det hed i fagpressen ved udgangen af 1983, at polypropylenpriserne var blevet styrket med en rafia-pris på 2,08 til 2,15 DM / kg (det fastsatte mål var 2,25 DM / kg).

b) Parternes anbringender

116 Med hensyn til prisinitiativet fra juli til december 1979 har sagsøgeren anført, at overensstemmelsen mellem selskabets og andre producenters prisinstrukser skyldes de påviste stigninger i råvarepriserne (navnlig på polypropylen), som påvirkede alle producenterne på samme måde. Det forhold, at de forskellige producenter gav prisinstrukserne (bilag A til skrivelsen af 29.3.1985) over en længere periode (fra den 20. juni til den 8. august 1979), underbygger, at disse blev udarbejdet selvstændigt. Endvidere har sagsøgeren understreget, at Kommissionen ikke har ført

bevis for, at selskabet deltog i mødet den 26. og 27. september 1979. Endelig har sagsøgeren anført, at dets prisinstrukser var rent interne, og at Kommissionen derfor ikke af disse har kunnet udlede, at selskabet har gennemført en målpris, der var fastsat under et møde.

117 Sagsøgeren har opdelt initiativet fra januar til maj 1981 i tre særskilte initiativer. Med hensyn til prisinitiativet fra januar til februar 1981 har sagsøgeren for det første anført, at selskabets navn ikke er nævnt i tabel 7B i bilaget til beslutningen, som vedrører dette prisinitiativ, og at det ikke deltog i noget producentmøde, da prisinitiativet blev besluttet. Dets prisinstrukser af 22. december 1980 og 20. og 25. februar 1981 (bilag BASF C til skrivelsen af 29.3.1985) blev givet som følge af oplysninger, som blev offentliggjort den 18. december 1980, om en stigning i råvarepriserne. Endvidere har sagsøgeren anført, at anvendelsen af udtrykket »target list prices« i en prisinstruks fra ICI (bilag 16 til den generelle meddelelse) ikke er bevis for, at der blev afholdt et møde, hvor dette mål blev fastlagt. For det første er dette udtryk i overensstemmelse med ICI's særlige sprogbrug, der blev anvendt internt for at orientere selskabets salgsorganisation om det prisniveau, der skulle tilstræbes, og for det andet henvises der ikke i denne instruks til et møde.

118 For så vidt angår initiativet fra marts til april 1981, har sagsøgeren bestridt bevisværdien af de prisinstrukser, Kommissionen har fremlagt (bilag BASF C til skrivelsen af 29.3.1985), idet det ikke af udtrykket »agreed« heri kan udledes, om sagsøgeren accepterede en prisforhøjelse på grundlag af udvekslingen af oplysninger, eller om andre faktorer, der lå forud for selskabets første deltagelse i møderne, var afgørende for dets forsøg på prisforhøjelser. Endvidere har den pristabel, som er vedlagt referatet af to møder i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse), heller ingen bevisværdi, idet det ikke fremgår af denne, om den på noget tidspunkt er blevet diskuteret.

119 Med hensyn til prisinitiativet i maj 1981 har sagsøgeren anført, at Kommissionen har erkendt, at den ikke har mødereferater, og at den derfor alene er gået ud fra de prisinstrukser, som sagsøgeren gav den 30. april og den 6. maj 1981 (bilag BASF D til skrivelsen af 29.3.1985). Disse instrukser blev imidlertid udsendt på grund af stigningen i råvarepriserne, og den forventede størrelse heraf var offent-

liggjort i ECN den 20. april 1981 (bilag 20 til den generelle meddelelse). Sagsøgeren har ligeledes bestridt bevisværdien af prisinstrukser fra forskellige producenter for maj og juni (bilag 19 til den generelle meddelelse), idet det ikke heraf kan udledes, at der var tale om en samordning mellem producenterne — og slet ikke, at selskabet deltog i en sådan samordning. Der var således offentliggjort oplysninger om priserne, før disse instrukser blev givet.

120 Sagsøgeren har ikke bestridt at have deltaget i prisinitiativerne i 1982 og 1983. Selskabet har imidlertid gentaget, at dets prisinstrukser var rent interne, hvilket bekræftes af en gennemgang af producenternes nettosalgspriser (efter fradrag for eventuelle rabatter) i referenceperioden, der blev foretaget af et uafhængigt revisionsfirma (herefter benævnt »Coopers og Lybrand's gennemgang«). Resultaterne af denne gennemgang viser, at instrukserne ikke havde nogen indflydelse på de faktiske priser på markedet.

121 Kommissionen har anført, at overensstemmelsen mellem de prisinstrukser, som sagsøgeren gav den 24. og den 27. juli 1979, og de prisinstrukser, som Monte, Shell, ICI, Hoechst, Linz og ATO gav pr. 1. september 1979, ikke kan forklares ved en stigning i råvarepriserne, men er bevis for en prisaftale. Dette fremgår navnlig af referatet af mødet den 26. og 27. september 1979 (bilag 12 til den generelle meddelelse), hvori prisinitiativet for 1979 nævnes, og det anføres, at »2.05 remains the target« (»2,05 er stadig målet«).

122 Endvidere har Kommissionen anført, at sagsøgeren deltog i prisinitiativet i slutningen af 1980 og begyndelsen af 1981. Den har henvist til et telex af 22. december 1980, hvori sagsøgeren angiver en pris på 1,77 DM / kg, der skulle gælde fra den 20. januar 1981, og som er resultatet af en aftale med andre producenter. Dette bekræftes af referatet af to møder i januar 1981, hvoraf sagsøgeren deltog i det andet. Dette referat er således vedlagt en pristabel, der svarer til sagsøgerens og en række andre producenters prisinstrukser (bilag C til skrivelsen af 29.3.1985).

123 For så vidt angår marts og april 1981, har Kommissionen erkendt, at den ikke har direkte bevis for, at sagsøgeren deltog i møderne, men har anført, at overensstemmelsen mellem sagsøgerens og de øvrige producenters prisinstrukser for samme periode (bilag D til skrivelsen af 29.3.1985) viser, at kontakten mellem producenterne ikke pludseligt blev afbrudt. Det ændrer ikke herved, at de prisstigninger, som visse producenter forventede, var blevet offentliggjort i ECN den 20. april 1981 (bilag 20 til den generelle meddelelse), idet sagsøgerens prisinstruks af 6. maj 1981 alene er en bekræftelse af en identisk prisinstruks, som selskabet havde givet den 27. marts 1981.

124 Det er Kommissionens opfattelse, at det forholder sig tilsvarende, for så vidt angår september og oktober 1981 (bilag E til skrivelsen af 29.3.1985).

125 Endvidere har Kommissionen anført, at sagsøgeren deltog i alle prisinitiativerne i 1982 og 1983. Til støtte herfor har den henvist til referaterne af de møder, der blev afholdt fra maj 1982 til september 1983 (bilag 24-40 til den generelle meddelelse), og de overensstemmende prisinstrukser, som sagsøgeren og de øvrige producenter gav efter disse møder (bilag F-I til skrivelsen af 29.3.1985).

c) Rettens vurdering

126 Retten finder, at det fremgår af referaterne af de regelmæssige møder for polypropylenproducenter, at de producenter, der deltog i møderne, dér blev enige om de prisinitiativer, som er nævnt i beslutningen. Det anføres således i referatet af mødet den 13. maj 1982 (bilag 24 til den generelle meddelelse):

»everyone felt that there was a very good opportunity to get a price rise through before the holidays + after some debate settled on DM 2.00 from 1st June (UK 14th June). Individual country figures are shown in the attached table.«

(»Alle mente, at der var meget gode muligheder for at gennemføre en prisforhøjelse inden ferien + efter nogen debat enighed om 2,00 DM fra 1. juni (Det Forenede Kongerige 14. juni). Tallene for de enkelte lande fremgår af vedlagte tabel.«)

127 Da der er ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren deltog fast i disse møder, kan selskabet ikke gøre gældende, at det ikke tilsluttede sig de prisinitiativer, som blev besluttet, planlagt og kontrolleret dér, uden at fremkomme med indicier til støtte herfor. Da sagsøgerne ikke er fremkommet med sådanne indicier, er der ingen grund til at antage, at selskabet — modsat de andre deltagere — ikke tilsluttede sig initiativerne.

128 Det bemærkes i denne forbindelse, at sagsøgeren ikke udtrykkeligt har benægtet at have deltaget i prisinitiativerne i andet halvår af 1981 og i 1982 og 1983, og overensstemmelsen mellem selskabets og andre producenters prisinstrukser viser endvidere, at det deltog i gennemførelsen af producenternes målpriser.

129 For så vidt angår sagsøgerens argument om, at det ikke tiltrådte de aftalte prisinitiativer, bemærkes, at det af følgende grunde ikke kan tiltrædes:

130 Sagsøgerens argument om, at de byrder, der påhvilede de forskellige producenter, var de samme, kan ikke forklare, at deres prisinstrukser i forskellige nationale valutaer var overensstemmende. Sammenfaldet i byrderne er begrænset til visse produktionsfaktorer, bl.a. råstofprisen, men omfattede ikke generalomkostningerne, lønomkostningerne og beskatningsprocenten, og producenternes dækningspunkt var derfor væsentligt forskelligt. Dette viser bl.a. referatet af mødet i »European Association for Textile Polyolefins« den 22. november 1977 (bilag 6 til den generelle meddelelse), som sagsøgeren ikke deltog i. Ifølge dette referat ønskede

Hoechst en pris på 1,85 DM / kg, ICI 1,60 DM / kg, Rhône-Poulenc 3,50 FF / kg og Shell 1,50 DM / kg for at nå dækningspunktet.

131 For så vidt angår det forhold, at sagsøgerens prisinstrukser og de målpriser, selskabet fastlagde, skulle være rent interne, bemærkes, at prisinstrukserne ganske vist var interne i den forstand, at de af hovedkontoret blev fremsendt til salgskontorerne, men de blev givet med henblik på at blive gennemført og således medføre virkninger eksternt, således som det udtrykkeligt fremgår af sagsøgerens prisinstruks af 26. september 1983 (bilag 42 til den generelle meddelelse). Det anføres heri:

»Wir müssen Sie also bitten, unsere Kunden dahin gehend zu informieren, daß ein weiterer Preisschritt für Lieferungen ab 1. November von 0,15 DM / kg unvermeidbar ist.«

(»Vi må således anmode Dem om at meddele vore kunder, at en yderligere prisforhøjelse på 0,15 DM / kg for leverancer efter den 1. november er uundgåelig.«)

Hertil kommer, at målpriser mister deres rent interne karakter, når de diskuteres med andre producenter. Sagsøgerens argument kan således ikke afkræfte, at selskabet deltog i de løbende prisinitiativer.

132 Endvidere kan det forhold, at oplysninger om priserne blev offentliggjort i ECN, ikke medføre, at overensstemmelsen mellem sagsøgerens og andre producenters prisinstrukser ikke har nogen bevisværdi, idet det er bevist, at flere producenter gav prisinstrukser før offentliggørelsen, at der blev afholdt producentmøder i den omhandlede periode, og at det i øvrigt klart fremgår af referatet af mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse), at når et prisinitiativ blev vedtaget, blev det offentliggjort i fagpressen. Det anføres således i referatet: »Shell was reported to have committed themselves to the move and would lead publicly in

ECN« (»Shell ville angiveligt forpligte sig til dette skridt og ville offentliggøre det i ECN«).

133 For så vidt angår sagsøgerens argument om, at det fremgår af Coopers & Lybrand's gennemgang, at selskabets prisinstrukser ikke havde nogen virkning på de anvendte priser, bemærkes, at det forhold, at der ikke var nogen virkning, ikke kan svække det bevismateriale, Kommissionen har fremlagt til støtte for, at prisinitiativerne var resultatet af producenternes fastsættelse af målpriser.

134 Endelig finder Retten, at Kommissionen med rette lagde til grund, at den pristabel, der er vedlagt referatet af de to møder i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse), blev diskuteret på dette møde og var resultatet heraf.

135 Det tilføjes, at Kommissionen med rette har udledt af ICI's svar på begæringen om oplysninger — hvori det anføres, at »'Target prices' for the basic grade of each principal category of polypropylene as proposed by producers from time to time since 1 January 1979 are set forth in Schedule...« (»'Målpriser' for hver basiskvalitet af alle de væsentlige former for polypropylen, som blev foreslået af producenterne med mellemrum efter 1. januar 1979, fremgår af bilaget...«) — at disse prisinitiativer var led i et system med fastsættelse af målpriser.

136 Endelig bemærkes, at selv om det sidste producentmøde, som Kommissionen har ført bevis for, blev afholdt den 29. september 1983, udsendte nogle producenter (BASF, Hercules, Hoechst, Hüls, ICI, Linz, Monte, Solvay og Saga) alligevel fra den 20. september til den 25. oktober 1983 overensstemmende prisinstrukser (bilag I til skrivelsen af 29.3.1985), der skulle træde i kraft den 1. november 1983, og Kommissionen kunne derfor med rette lægge til grund, at der var knyttet virkninger til producentmøderne indtil november 1983.

137 Endvidere bemærkes, at Kommissionen ikke til støtte for sine bevismæssige konstateringer har måttet påberåbe sig dokumenter, der ikke er nævnt i meddelelserne om klagepunkter, eller som den ikke har fremsendt til sagsøgeren.

138 Kommissionen har således ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de polypropylenproducenter, der blev enige om de prisinitiativer, som er nævnt i beslutningen, at disse initiativer var led i et system, og at der var knyttet virkninger til disse indtil november 1983.

C — Foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne

a) Den anfægtede retsakt

139 Det anføres i beslutningen [artikel 1, litra c), og 27. betragtning, jf. også 42. betragtning], at sagsøgeren sammen med de øvrige producenter vedtog forskellige foranstaltninger med det formål at fremme iværksættelsen af målpriserne, såsom midlertidige produktionsbegrænsninger, udveksling af detaljerede oplysninger om leverancer, afholdelse af lokale møder og fra slutningen af september 1982 et »kontostyringssystem« med henblik på gennemførelse af prisforhøjelser over for bestemte kunder.

140 For så vidt angår systemet med »kontostyring« (»account management«), som i den seneste og mest udviklede form fra december 1982 er kendt under navnet »kontoledelse« (»account leadership«), blev sagsøgeren på samme måde som de øvrige producenter udpeget til koordinator (»leader«) for mindst én stor kunde, således at selskabet hemmeligt skulle koordinere kundens forbindelser til dens leverandører. Som led i systemet fandt man frem til kunder i Belgien, Italien, Tyskland og Det Forenede Kongerige, og for hver af disse blev der udpeget en »koordinator«. I december 1982 blev der foreslået en mere generel anvendelse af dette system, idet der for hver større kunde blev udpeget en »kundeadministrator« (»account leader«), som skulle lede, drøfte og organisere prisændringer. Andre producenter, der jævnligt handlede med den pågældende kunde, blev betegnet som »partici-

panter« (»contenders«) og samarbejdede med »administratoren« ved tilbudsgivning til den pågældende kunde. For at beskytte »administratoren« og »participanterne« skulle andre producenter, som kunden rettede henvendelse til, tilbyde priser, der lå over målprisen. ICI hævder, at systemet brød sammen efter nogle måneder, hvor det kun havde fungeret delvis og ineffektivt, men i beslutningen anføres det, at det fremgår af det fuldstændige referat af mødet den 3. maj 1983, at der på det tidspunkt foregik intensive drøftelser om enkelte kunder og om de priser, hver enkelt producent tilbød eller skulle tilbyde dem, samt om de leverede eller bestilte mængder.

141 Ifølge beslutningen (42. betragtning, første afsnit) advarede sagsøgerens repræsentant ved mødet den 2. september 1982 mod risikoen for, at alle producenter ville opgive en pris på 2,00 DM, og der var almindelig enighed om, at producenter ved henvendelser fra kunder, som de ikke normalt betjente, skulle tilbyde en pris på over 2,00 DM for derved at gøre det lettere at nå målprisen.

142 Endelig anføres det i beslutningen (20. betragtning), at selv om der ikke blev afholdt lokale møder i Tyskland, var sagsøgeren i tæt kontakt med Hoechst og Hüls, og de indtog en fælles holdning i visse spørgsmål, f.eks. vedrørende kvoterne.

b) Parternes anbringender

143 For så vidt angår produktionsbegrænsningerne, har sagsøgeren anført, at det af referatet af møderne den 13. maj og den 21. september 1982 (bilag 24 og 30 til den generelle meddelelse) måske fremgår, at der blev fremsat forslag herom, men ikke at disse førte til noget resultat. Med hensyn til det andet af disse referater har sagsøgeren anført, at når selskabet i oktober 1982 måtte nedsætte sin produktion, var det alene af tekniske grunde. Denne nedsættelse havde i øvrigt ikke virkning på markedet, idet den blev udlignet ved nedbringelse af lagre. Denne forklaring stemmer overens med ordlyden i referatet, idet sagsøgerens repræsentant ifølge dette sagde, at produktionsenheden ville blive standset, og ikke, at den skulle standses.

144 Hvad angår »kontoledelse«, har sagsøgeren anført, at det ganske vist på grundlag af referatet af mødet den 2. september 1982 (bilag 29 til den generelle meddelelse) kan konkluderes, at der blev fremsat forslag om indførelse af et sådant system, men producenterne kunne ikke på noget tidspunkt blive enige herom. Under alle omstændigheder afviste sagsøgeren fra begyndelsen dette system og deltog ikke på nogen måde heri, hvilket navnlig fremgår af, at selskabets navn ikke er nævnt i dette referat. I retsmødet har sagsøgeren anført, at selskabets repræsentant under mødet fremførte sine personlige ideer om »kontoledelse«. Endvidere har den tabel 3, der er vedlagt referatet af mødet den 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse), og hvori sagsøgeren er anført som »kundeadministrator« for tre kunder, ingen bevisværdi, da der åbenbart er tale om forslag fra tabellens forfatter, som sagsøgeren aldrig har tiltrådt. I øvrigt var de kunder, der er nævnt heri, uden betydning.

145 Kommissionen har anført, at den intetsteds i beslutningen har beskyldt sagsøgeren for at have reduceret sin produktion, således som selskabet har påstået. Det fremgår imidlertid af referatet af mødet den 21. december 1982 (bilag 30 til den generelle meddelelse), at sagsøgeren var parat til at støtte det prisinitiativ, der var enighed om på mødet, ved en nedsættelse af selskabets produktion. Selv om det ikke måtte være kommet til en sådan nedsættelse, er en producents blotte tilkendegivelse om at ville nedsætte sin produktion — uanset af hvilken grund det måtte være — en ulovlig afsløring af forretningshemmeligheder.

146 Endvidere har Kommissionen anført, at det fremgår af referatet af møderne den 2. september og den 2. december 1982 (bilag 29 og 33 til den generelle meddelelse) og to møder i foråret 1983 (bilag 37 og 38 til den generelle meddelelse), at sagsøgeren deltog i systemet med »kontoledelse«. I det første møde påpegede sagsøgeren over for de øvrige producenter faren ved at angive samme pris til alle kunder. På grundlag af denne bemærkning blev det foreslået og vedtaget, at producenter, der ikke var hovedleverandør til en bestemt kunde, af denne kunde skulle forlange nogle få pfennig mere. Tabel 3 i bilaget til referatet af mødet den 2. december 1982 viser, at sagsøgeren blev udpeget som »kundeadministrator« for tre af sine kunder i Frankrig, Forbundsrepublikken Tyskland og Danmark. Dette bekræftes af referatet af et møde i foråret 1983 (bilag 37 til den generelle meddelelse).

147 Kommissionen har ligeledes gjort gældende, at sagsøgeren ikke blot har medvirket som »kundeadministrator«, men også som »participant«. Dette underbygges af ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse), hvori ICI har beskrevet, hvorledes systemet fungerede med hensyn til BASF's danske kunde (Jacob Holm, over for hvem ICI og Hüls fungerede som »participanter«). Denne beskrivelse bekræftes af referatet af mødet den 3. maj 1983 (bilag 38 til den generelle meddelelse). Kommissionen har herudover anført, at sagsøgerens argument, hvorefter Jacob Holm var en ubetydelig kunde, for hvem sagsøgeren ikke havde behov for beskyttelse, er tvivlsomt, idet Jacob Holms navn nævnes igen og igen i sammenhæng med sagsøgeren på fremtrædende steder i møderefererne, f.eks. i referatet af mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse), hvilket viser, at der for selskabet var tale om en nøglekunde.

c) Rettens vurdering

148 Det bemærkes for det første, at selv om de tyske producenter ikke arrangerede lokale møder i Tyskland, var der alligevel tæt kontakt mellem dem. I fortsættelse af disse kontakter udarbejdede sagsøgeren endog et forslag til kvoter på de tyske producenters vegne, hvilket fremgår af referatet af en telefonsamtale mellem en medarbejder hos ICI og sagsøgerens repræsentant (bilag 83), hvori anføres: »A. (sagsøgerens repræsentant) phoned to give me his company's figure for September sales + to pass on the German producers' view of how the market might be shared in 1983« (»A. ringede til mig for at oplyse sit selskabs salgstal for september og orientere om de tyske producenters holdning til, hvorledes markedet skulle fordeles i 1983«) (herefter følger en detaljeret tabel) (bilag 83 til den generelle meddelelse).

149 For det andet tyder referatet af mødet den 2. september 1982 (bilag 29 til den generelle meddelelse), hvori sagsøgeren deltog, på, at virksomhederne for at opfylde deres forpligtelse til at anvende målpriserne skulle acceptere at miste omsætning. Dette bekræftes af referatet af mødet den 21. september 1982 (bilag 30 til den generelle meddelelse), som sagsøgeren også deltog i. Det anføres i referatet: »In support of the move, BASF, Hercules and Hoechst said they would be taking plant off line temporarily« (»BASF, Hercules and Hoechst sagde, at de for at støtte forhøjelsen midlertidigt ville sætte et anlæg ud af drift«). Denne udtalelse

underbygger det klagepunkt, der er fremført i beslutningen, vedrørende udveksling af »oplysninger om planlagte midlertidige lukninger af anlæg, med det formål at nedbringe det samlede udbud« (27. betragtning, fjerde led).

150 For det tredje bemærkes, at det ved mødet den 2. september 1982 var sagsøgerens repræsentant (A), der påpegede faren ved, at alle producenter opgav samme pris til kunderne, og foreslog en løsning af dette problem. Det anføres således i referatet af dette møde (bilag 29 til den generelle meddelelse):

»about the dangers of everyone quoting exactly DM 2.00 A.'s point was accepted but rather than go below DM 2.00 it was suggested & generally agreed that others than the major producers at individual accounts should quote a few pfs higher. Whilst customer tourism was clearly to be avoided for the next month or two it was accepted that it would be very difficult for companies to refuse to quote at all when, as was likely, customers tried to avoid paying higher prices to the regular suppliers. In such cases producers would quote but at above the minimum levels for October«.

(»med hensyn til faren ved, at alle opgav en pris på 2,00 DM, blev A.'s bemærkning accepteret, men frem for at gå under 2,00 DM blev det foreslået, og der var almindelig enighed om, at producenterne — bortset fra hovedleverandørerne til en bestemt kunde — skal angive en pris, der er få pfennig højere. Mens 'kundeflakkeri' klart skal undgås i den næste måned eller to, var der enighed om, at det vil være meget svært for selskaberne helt at afslå at give tilbud, når kunderne sandsynligvis forsøger at undgå at betale højere priser til de sædvanlige leverandører. I sådanne tilfælde vil producenterne afgive tilbud, men til priser, der ligger over niveauet for oktober«).

151 Endvidere er sagsøgeren i tabel 3, der er vedlagt referatet af mødet den 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse), anført som »kundeadministrator« for tre kunder (en i Tyskland, Boussac i Frankrig og Holm i Danmark), og herud-

over nævnes selskabets navn i referatet af et møde i foråret 1983 (bilag 37 til den generelle meddelelse), der navnlig drejede sig om en gennemgang af systemet med »kontoledelse«. Hertil kommer, at der i referatet af mødet den 3. maj 1983 (bilag 38 til den generelle meddelelse) anføres følgende: »To protect BASF, it was agreed that CWH(üls) + ICI would quote DKR 6.75 from now to end June (DM 1.85)« (»For at beskytte BASF blev det besluttet, at CWH(üls) + ICI skulle angive en pris på 6,75 DKR fra nu og til udgangen af juni (1,85 DM)«).

152 Det fremgår af bevismaterialet, at sagsøgeren deltog aktivt i systemet med »kontoledelse«, og selskabet kan ikke frigøre sig for sit ansvar herfor ved at anføre, at dets repræsentant ved mødet den 2. september 1982 gav udtryk for sin personlige opfattelse.

153 Sagsøgerens argument, hvorefter de kunder, som selskabet skulle være udpeget til »kundeadministrator« for, var ubetydelige — således at det ikke kunne være »kundeadministrator« for disse — kan ikke tiltrædes. Det er således ikke afgørende, om sagsøgerens tre kunder var betydningsfulde, men om selskabet var en af disses hovedleverandører. Sagsøgeren har imidlertid hverken gjort gældende eller bevist, at selskabet ikke var en af disse kunders hovedleverandører.

154 Generelt bemærkes vedrørende de foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne, at 27. betragtning til beslutningen, sammenholdt med 26. betragtning, andet afsnit, må fortolkes således, at det ikke gøres gældende, at hver producent enkeltvis påtog sig at træffe alle de foranstaltninger, der er nævnt dér, men at de enkelte producenter på forskellige tidspunkter ved møderne sammen med de øvrige producenter vedtog en helhed af foranstaltninger, som gik ud på at skabe gunstige betingelser for en prisforhøjelse, navnlig ved kunstigt at reducere udbuddet af polypropylen. Gennemførelsen af de enkelte foranstaltninger i denne helhed blev fordelt i henhold til en aftale mellem de forskellige producenter på grundlag af deres særlige situation.

155 Det må i denne forbindelse fastslås, at da sagsøgeren deltog i de møder, hvor disse foranstaltninger blev vedtaget, tilsluttede selskabet sig sammen med de øvrige producenter disse, idet det ikke er fremkommet med indicier til støtte for, at det ikke deltog heri.

156 Det følger af det anførte, at Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de polypropylenproducenter, som blev enige om de i beslutningen nævnte foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne.

D — Mængdemål og kvoter

a) Den anfægtede retsakt

157 Det anføres i beslutningen (31. betragtning, tredje afsnit), at der på mødet den 26. og 27. september 1979 »var enighed om behovet for en fast kvoteordning«, og der henvises i referatet af mødet til en ordning, der var blevet foreslået eller vedtaget i Zürich, og som gik ud på at begrænse det månedlige salg til 80% af det gennemsnitlige salg i årets første otte måneder.

158 Endvidere anføres det i beslutningen (52. betragtning), at der før august 1982 blev foretaget forskellige former for markedsopdeling. Hver producent fik tildelt en procentvis andel af det anslåede marked, men der fandt på dette stadium ingen systematisk, forudgående begrænsning af den samlede produktion sted. Overslag over det samlede marked måtte derfor løbende revideres, og hver producents salg i absolutte mængder måtte tilpasses til den tildelte procentsats.

159 For 1979 blev der for hver enkelt producent fastsat mængdemål (i ton), der i det mindste delvis var baseret på deres faktiske salg i de foregående tre år. Tabeller fundet hos ICI viser det »reviderede mål« for hver enkelt producent for 1979 sammenholdt med de pågældende producenters faktiske salg i Vesteuropa i denne periode (54. betragtning til beslutningen).

160 I slutningen af februar 1980 blev producenterne enige om mål — igen udtrykt i ton — for 1980 på basis af et anslået årligt marked på 1 390 000 ton. Ifølge beslutningen (55. betragtning) blev der hos ATO og ICI fundet en række tabeller med de »fastsatte mål« for hver producent for 1980. Det oprindelige overslag på 1 390 000 ton viste sig at være for optimistisk. Hver producents kvote måtte derfor reduceres, så kvoterne kom til at stemme overens med et samlet forbrug i 1980 på kun 1 200 000 ton. Bortset fra ICI og DSM svarede producenternes faktiske salg i det væsentlige til deres mål.

161 Ifølge beslutningen (56. betragtning) var markedsdelingen for 1981 genstand for lange og komplicerede forhandlinger. Ved møderne i januar 1981 enedes man om, at hver producent som en midlertidig foranstaltning med det formål at lette iværksættelsen af prisinitiativet for februar til marts skulle begrænse sit månedlige salg til 1/12 af 85% af 1980-målet. Med henblik på at få fastlagt en mere permanent ordning oplyste hver producent på møderne, hvilken mængde han håbede at kunne sælge i løbet af 1981. Sammenlagt var disse »ønskede mængder« imidlertid langt større end den forventede efterspørgsel. Trods flere kompromisforslag fra Shell og ICI blev der ikke opnået enighed om en endelig kvoteaftale for 1981. Som en nødløsning gik producenterne ud fra den enkelte producents kvote i det foregående år som teoretisk grundlag og indberettede deres faktiske salg i hver måned på møderne. Det faktiske salg blev således kontrolleret på grundlag af en teoretisk opdeling af det disponible marked, der var baseret på 1980-kvoterne (57. betragtning til beslutningen).

162 Det anføres i beslutningen (58. betragtning), at der for 1982 blev fremsat komplicerede forslag til kvoteordninger, der gik ud på at nå frem til en rimelig afvejning af forskellige faktorer, såsom hidtidige salgsresultater, ønsker og disponibel kapacitet. Det samlede marked, der skulle deles mellem producenterne, blev anslået til 1 450 000 ton. Nogle producenter fremlagde detaljerede planer til markedsdelingsordninger, mens andre nøjedes med blot at oplyse, hvad de forventede at kunne sælge. Monte og ICI forsøgte ved mødet den 10. marts 1982 at nå frem til en aftale. Det fremgår imidlertid af beslutningen (58. betragtning, sidste afsnit), at man som i 1981 ikke nåede frem til nogen endelig aftale. I årets første halvdel aflagde hver producent beretning om sin månedlige omsætning på møderne, og omsætningen blev sammenholdt med den pågældendes procentvise andel af salget i det foregående år. Ifølge beslutningen (59. betragtning) fortsatte forhandlingerne

med henblik på at nå frem til en kvoteordning for 1983 på mødet i august 1982, og ICI førte bilaterale forhandlinger med hver af producenterne om denne nye ordning. Indtil der kunne indføres en sådan kvoteordning, blev producenterne opfordret til i anden halvdel af 1982 at begrænse deres månedlige salg til deres faktiske, procentvise andel af det samlede marked i de første seks måneder af 1982. I 1982 havde markedsandelene således for de mellemstore producenters vedkommende nået en vis balance, og i forhold til de tidligere år var de stabile for de fleste producenters vedkommende.

163 Ifølge beslutningen (60. betragtning) opfordrede ICI for 1983 alle producenter til at meddele størrelsen af den kvote, de selv ønskede tildelt, og foreslå, hvilken procentdel de øvrige producenter burde have tildelt. Monte, Anic, ATO, DSM, Linz, Saga og Solvay fremsatte hver især detaljerede forslag, ligesom de tre tyske producenter fremsatte et fælles forslag gennem BASF. De forskellige forslag blev behandlet på edb for at få beregnet et gennemsnit, der blev sammenholdt med de enkelte producenters ønskede markedsandel. ICI kunne på grundlag heraf fremsætte forslag til retningslinjerne for en ny rammeaftale for 1983. Disse forslag blev drøftet på møderne i november og december 1982. Ved mødet den 2. december 1982 blev der diskuteret et forslag, der i første omgang kun dækkede årets første kvartal. Det fremgår af referatet af dette møde, der blev udarbejdet af ICI, at ATO, DSM, Hoechst, Hüls, ICI, Monte og Solvay samt Hercules fandt deres tildelte kvote »acceptabel« (63. betragtning til beslutningen). Oplysningerne underbygges af notater fra en telefonsamtale, ICI førte med Hercules den 3. december 1982.

164 Endvidere anføres det i beslutningen (63. betragtning, tredje afsnit), at et dokument, der blev fundet hos Shell, bekræfter, at der blev indgået en aftale, idet selskabet forsøgte ikke at overskride sin kvote. Dokumentet bekræfter endvidere, at en mængdekontrolordning blev videreført i andet kvartal 1983. For at holde markedsandelen i andet kvartal oppe i nærheden af 11% gav Shell-koncernen således sine nationale salgsselskaber ordre til at reducere salget. Det bekræftes af referatet af mødet den 1. juni 1983, at der fandtes en sådan aftale. Selv om der ikke i referatet nævnes kvoter, anføres det, at »eksperterne« udvekslede oplysninger om hver enkelt producents salg i den foregående måned, hvilket indicerer, at der fandtes en kvoteordning (64. betragtning til beslutningen).

165 Endelig anføres det i beslutningen (65. betragtning), at selv om der aldrig blev indført et system med sanktioner for overtrædelse af kvoterne, udgjorde den omstændighed, at hver producent på møderne skulle indberette, hvad vedkommende havde solgt i den foregående måned, med fare for at blive kritiseret af de øvrige producenter, hvis de fandt, at vedkommende havde solgt for meget, en tilskyndelse til ikke at overskride den tildelte kvote.

b) Parternes anbringender

166 Sagsøgeren har anført, at referatet af mødet den 26. og 27. september 1979 (bilag 12 til den generelle meddelelse) ikke kan anses for bevis for, at selskabet deltog i en kvoteaftale for 1979, idet dels intet i referatet viser, at selskabet deltog i dette møde, dels viser referatet, at der på dette tidspunkt ikke var nogen kvoteaftale.

167 Tabellen med overskriften »Producers' Sales to West Europe« (bilag 55 til den generelle meddelelse) har ikke nogen bevisværdi, idet det ikke er oplyst, hvem der har affattet den, hvem den er fremsendt til, og til hvilket formål den er udarbejdet. Der er således ikke noget, der tyder på, at den er resultatet af en forudgående samordning mellem producenterne, eller at den er bragt til sagsøgerens kundskab. Det kan på grundlag af tabellen alene fastslås, at en eller anden har gjort sig tanker om polypropylensalget i Vesteuropa.

168 Med hensyn til 1980 har sagsøgeren anført, at producenterne ifølge Kommissionen i slutningen af februar 1980 blev enige om »kvotemål« for dette år. Kommissionen har imidlertid ikke ført bevis for, at sagsøgeren deltog i et producentmøde i denne måned.

169 Endvidere har sagsøgeren på grundlag af en indgående gennemgang af de tabeller, Kommissionen har fremlagt (bilag 56-61 til den generelle meddelelse) konkluderet, at de tal, der i de forskellige dokumenter nævnes som kvoter for producenterne

samlet og for sagsøgeren, ikke stemmer overens. Der er ikke noget, der tyder på, at visse af dokumenterne var genstand for en beslutning, hvorimod andre dokumenter fremtræder som kvoteforslag, og det kan ikke på grundlag heraf konkluderes, at der forelå en aftale. Tallene i den tabel, der er bilag til referatet af møderne i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse), vedrører fortiden og ikke fremtiden, således at der ikke længere kan være tale om kvoter. Hertil kommer, at der — i modsætning til, hvad der er anført i beslutningens 55. betragtning, fjerde afsnit — er ganske store afvigelser mellem de »kvotemål«, som sagsøgeren angiveligt skulle være tildelt, og selskabets faktiske salg. Dette taler også for, at der ikke forelå en aftale.

170 Vedrørende 1981 har sagsøgeren anført, at Kommissionen har indrømmet, at der ikke forelå en kvoteaftale. Det angiveligt anvendte system med en foreløbig tolvtedel var kun et forslag, som sagsøgeren ikke støttede og i øvrigt heller ikke førte til en aftale. Dette må anses for bevist, allerede fordi der den 27. maj 1981 ikke var enighed om en mængdebegrænsning, hvilket bekræftes af referatet af mødet mellem repræsentanter fra ICI og Shell denne dag (bilag 64 til den generelle meddelelse) og af ICI's forslag (bilag 63 til den generelle meddelelse). Disse dokumenter viser nemlig, at der på det tidspunkt stadig foregik diskussioner. Denne konklusion afkræftes ikke af, at virksomhederne muligvis udvekslede oplysninger for at få et indtryk af bevægelserne på markedet.

171 For så vidt angår 1982, har sagsøgeren anført, at der ganske vist blev ført forhandlinger mellem producenterne, men at disse ikke førte til en aftale, da de enkelte producenter havde meget forskellige synspunkter. Dette fremgår klart af referatet af møderne den 20. august, den 6. oktober og den 2. december 1982 (bilag 28, 31 og 33 til den generelle meddelelse) og de forskellige producenters forslag (bilag 69, 70 og 71 til den generelle meddelelse), der afviger meget fra hinanden.

172 Med hensyn til 1983 har sagsøgeren anført, at det ganske vist fremgår af de af Kommissionen fremlagte dokumenter, at polypropylenproducenterne drøftede kvoteforslag, men det fremgår på ingen måde, at disse forslag førte til en aftale, eller at sagsøgeren deltog i en sådan aftale i første kvartal 1983. I de dokumenter,

Kommissionen har fremlagt, tales der således ikke om en aftale (bilag 82 og 83 til den generelle meddelelse), men om »forslag« (den generelle meddelelse, bilag 33, tabel 2) eller »acceptable« (hvilket ikke er det samme som »accepterede«) tal for andre producenter end sagsøgeren.

173 De dokumenter, Kommissionen har fremlagt som bevis for, at der forelå en aftale for andet kvartal 1983, navnlig referatet af mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse) og en tabel (bilag 84 til den generelle meddelelse), har ifølge sagsøgeren heller ikke nogen bevisværdi. Den første tabel indeholder kun en sammenligning af tal, og man kan ikke — således som Kommissionen gør — på grundlag af det andet dokument slutte af den informationsudveksling vedrørende salgsmængder, som sagsøgeren ikke har bestridt, at der blev indgået en kvoteaftale. Kommissionen er i øvrigt selv i meddelelsen om klagepunkter gået ud fra, at informationsudveksling vedrørende salgsmængder og kvoteaftaler ikke nødvendigvis har noget med hinanden at gøre.

174 Hvad endelig angår den pression, der påstås at være udøvet over for visse producenter under møderne, har sagsøgeren anført, at man ikke kan sidestille kritik med pression, og at Kommissionen i hvert fald måtte have ført bevis for, at den kritik, der blev rettet mod visse producenter, faktisk påvirkede dem.

175 Kommissionen har anført, at sagsøgerens deltagelse i kvoteaftalerne for 1979 fremgår af en udateret tabel med overskriften »Producers' Sales to West Europe«, som blev fundet hos ICI (bilag 55 til den generelle meddelelse), hvori der for alle polypropylenproducenter i Vesteuropa er angivet deres omsætning i kiloton for 1976, 1977 og 1978 samt tal i kolonner med overskrifterne »1979 actual« og »revised target«. Sagsøgeren er heri tildelt et revideret mål på 55 kiloton. Denne tabel, der indeholder oplysninger, som bør behandles strengt fortroligt, kan ikke have været udarbejdet uden sagsøgerens deltagelse. Referatet af mødet den 26. og 27. september 1979 (bilag 12 til den generelle meddelelse) bekræfter, at spørgsmålet om kvoter på dette tidspunkt blev diskuteret på møderne, således at sagsøgerens opfattelse, hvorefter tabellen blev udarbejdet uden for møderne, og uden at selskabet var vidende herom, ikke er korrekt.

176 For så vidt angår 1980, har Kommissionen gjort gældende, at der blev indgået en kvoteaftale. Den har til støtte herfor navnlig henvist til en tabel af 28. februar 1980 med overskriften »Polypropylene — Sales target 1980 (kt)«, der blev fundet hos ATO (bilag 60 til den generelle meddelelse). I denne tabel sammenlignes for alle de vesteuropæiske producenter »1980 target«, »opening suggestions«, »proposed adjustments« og »agreed targets 1980«. Dette dokument viser, hvorledes kvoterne er blevet fastsat. Kommissionens opfattelse underbygges af referatet af to møder i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse), hvorunder salgsmålene blev sammenlignet med de mængder, de enkelte producenter faktisk havde solgt. Kommissionen har understreget, at formålet med kvoteordningen var at stabilisere markedsandelene. Aftalerne er derfor udtrykt i markedsandele, der efterfølgende blev omregnet til mængdemål for at kunne anvendes som referencetal. Var der ikke foretaget en sådan omregning, havde det ikke været muligt at fastslå, fra hvilket tidspunkt en deltager i kartellet skulle bremse sit salg i henhold til aftalerne. Af hensyn hertil var det nødvendigt at fastsætte den totale salgsmængde. Det oprindelige overslag for 1980 viste sig at være for optimistisk, og de totale salgsmængder, der oprindeligt var fastsat, måtte ændres flere gange, således at de mængder, der var tildelt de enkelte virksomheder, blev justeret.

177 Med hensyn til 1981 har Kommissionen erkendt, at der ikke kunne indgås en kvoteaftale for hele året. Producenterne blev dog som en midlertidig foranstaltning enige om i februar og marts at reducere deres månedlige salg til 1/12 af 85% af det »mål«, der var aftalt for det foregående år, således som det fremgår af referatet af to møder i januar 1981. For de øvrige måneder var der tale om en ordning med løbende kontrol med de mængder, de forskellige producenter udbød på markedet. På grund af den nære sammenhæng mellem prisaftalerne og fordelene ved dette system er der efter Kommissionens opfattelse ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren deltog i dette.

178 For så vidt angår 1982, har Kommissionen anført, at der ikke kunne indgås en endelig aftale trods de bestræbelser, som ifølge de forskellige kvoteplaner, den fandt, blev udfoldet med henblik herpå (bilag 69, 70 og 71 til den generelle meddelelse). Der blev imidlertid fundet en midlertidig løsning, således at omsætningen i det foregående år var retningsgivende. Markedsandelene forblev således stort set uændret, og ATO betegnede situation som »quasi-consensus« (bilag 72 til den generelle meddelelse).

179 Hvad angår 1983, har Kommissionen understreget, at sagsøgeren har erkendt, at selskabet fremsatte forslag til kvoter, som det diskuterede med andre producenter. Selskabet har samtidig gjort gældende, at der ikke kunne indgås en aftale, men har ikke forklaret grunden hertil. Kommissionen har tilføjet, at sagsøgeren ved denne lejlighed endog optrådte som talsmand for alle de tyske producenter, hvis ønsker selskabet fremsendte til ICI (bilag 83 til den generelle meddelelse).

180 Endvidere har Kommissionen anført, at den er i besiddelse af oplysninger om »ønskede mængder« og forslag, som producenterne efter anmodning fra ICI fremkom med for dem selv og de andre producenter, og som blev meddelt ICI med henblik på indgåelse af en kvoteaftale for 1983 (bilag 74, 75 og 76 samt 78-84 til den generelle meddelelse). Forslagene blev behandlet på edb for at få beregnet et gennemsnit, der blev sammenholdt med de enkelte producenters ønskede mængder (bilag 85 til den generelle meddelelse). Ud over disse dokumenter har Kommissionen henvist til et internt notat fra ICI med overskriften »Polypropylene framework 1983« (bilag 86 til den generelle meddelelse), hvori ICI beskriver de generelle retningslinjer for en fremtidig kvoteaftale, og til et andet internt notat fra ICI med overskriften »Polypropylene framework« (bilag 87 til den generelle meddelelse), hvoraf det fremgår, at ICI anså en kvoteaftale for absolut nødvendig.

181 Referatet af mødet den 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse) viser ifølge Kommissionen, at »eksperterne« gennemgik et forslag til kvoter, der var begrænset til første kvartal 1983.

182 Kommissionen har videre anført, at forslagene førte til, at der blev indgået en aftale. Kommissionen har herved med hensyn til første kvartal henvist til et internt notat fra Shell (bilag 90 til den generelle meddelelse), der viser, at dette selskab tiltrådte en kvoteaftale for 1983, idet det meddelte sine datterselskaber, at de skulle reducere salget for at overholde kvoten (»This compares with W. E. Sales in 1Q of 43 kt: and would lead to a market share of approaching 12% and well above the agreed Shell target of 11%« (»Dette tal skal sammenlignes med et salg i Vesteuropa på 43 kt i første kvartal, og ville føre til en markedsandel, der nærmer sig 12% og ligger en del over Shell's aftalte mål på 11%«)). For at en sådan aftale

kunne fungere og få tilslutning fra de involverede virksomheder, måtte den ifølge Kommissionen finde anvendelse på alle virksomheder inden for en branche. Sagsøgeren må derfor nødvendigvis have deltaget i denne aftale, selv om Kommissionen ikke med sikkerhed har kunnet fastslå, hvad selskabets kvote var.

183 Det samme gælder med hensyn til andet kvartal 1983, hvilket underbygges af referatet af mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse) og en tabel, hvori »1983 aspirations« fastlægges på grundlag af omsætningen i første halvår af 1982 (bilag 84 til den generelle meddelelse). Disse dokumenter viser ifølge Kommissionen, at udvekslingen af oplysninger om salgsmængder blev anvendt til at kontrollere kvoterne.

184 Endelig har Kommissionen anført, at der blev udøvet pression over for producenter, der ikke overholdt de indgåede aftaler. Dette kan udledes af referatet af møderne den 9. juni, den 21. september, den 2. og 21. december 1982 (bilag 25, 30, 33 og 34 til den generelle meddelelse), hvoraf det fremgår, at disse producenter var genstand for meget alvorlig kritik. Kommissionen har navnlig henvist til, at urostifterne ved et møde den 15. juni 1981, hvor Shell, ICI og Monte var til stede, blev betegnet som »hooligans« [bilag 64, litra a), til den generelle meddelelse], og at det ved mødet den 21. september 1982 blev udtalt: »Pressure was needed on Shell Italy to restrain themselves to the agreed levels for October« (»Det var nødvendigt at udøve pres på Shell Italy for at få dem til at begrænse deres salg til de aftalte mål for oktober«) (bilag 30 til den generelle meddelelse). Kommissionen har anført, at sagsøgeren ved at deltage i disse møder har støttet disse handlinger.

c) Rettens vurdering

185 Det bemærkes, at sagsøgeren fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 deltog fast i de regelmæssige møder for polypropylenproducenter, hvorunder producenterne drøftede deres salgsmængder og udvekslede oplysninger herom.

186 Samtidig med, at sagsøgeren deltog i møderne, fremgår selskabets navn også af forskellige tabeller (bilag 55-61 til den generelle meddelelse), hvis indhold klart viser, at de skulle anvendes til at fastlægge salgsmål. De fleste sagsøgere har i deres svar på et skriftligt spørgsmål fra Retten indrømmet, at det ikke havde været muligt at opstille de tabeller, der blev fundet hos ICI, ATO og Hercules, på grundlag af statistikker fra Fides-systemet. ICI har i øvrigt i sit svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse) vedrørende en af disse tabeller oplyst, at »the source of information for actual historic figures in this table would have been the producers themselves« (»kilden til oplysningerne om faktiske historiske tal i denne tabel må have været producenterne selv«). Kommissionen lagde derfor med rette til grund, at oplysningerne i tabellerne var givet af BASF i forbindelse med de møder, selskabet deltog i.

187 Med det ordvalg, der er anvendt i tabellerne vedrørende 1979 og 1980 (som f.eks. »revised target«, »opening suggestions«, »proposed adjustments« og »agreed targets«), kan det lægges til grund, at der blev opnået enighed mellem producenterne.

188 Hvad nærmere angår 1979, finder Retten på grundlag af referatet af mødet den 26. og 27. september 1979 (bilag 12 til den generelle meddelelse) og den udaterede tabel med overskriften »Producers' Sales to West Europe«, der blev fundet hos ICI (bilag 55 til den generelle meddelelse), og hvori der for alle de vesteuropæiske polypropylenproducenter er angivet deres omsætning i kiloton for 1976, 1977 og 1978 samt tal i kolonnerne »1979 actual«, »revised target« og »79«, at der ved mødet var enighed om, at kvoteordningen i årets tre sidste måneder måtte strammes op. Det fremgår således af ordet »tight« sammenholdt med begrænsningen af salget til 80% af 1/12 af det fastsatte årlige salg, at den oprindeligt fastlagte ordning for 1979 måtte strammes op i de tre sidste måneder. Denne fortolkning af referatet underbygges af den nævnte tabel, fordi denne tabel under overskriften »79« i sidste kolonne til højre for kolonnen »revised target« indeholder tal, der må svare til de oprindeligt fastsatte kvoter. Kvoterne måtte begrænses, fordi de var fastlagt på grundlag af en for optimistisk vurdering af markedet, således som det også var tilfældet for 1980. Disse konstateringer påvirkes ikke af, at ICI — som nævnt i beslutningens 31. betragtning, tredje afsnit — henviste til en ordning, »der var

blevet foreslået eller vedtaget i Zürich, og som gik ud på at begrænse det månedlige salg til 80% af det gennemsnitlige salg i årets første otte måneder«. Denne henvisning sammenholdt med 54. betragtning til beslutningen må netop forstås således, at der tidligere var fastsat salgsmål for det månedlige salg i de første otte måneder af 1979.

189 Hvad angår 1980, finder Retten, at det af den tabel af 26. februar 1980, der blev fundet hos ATO (bilag 60 til den generelle meddelelse), og som indeholder en kolonne med overskriften »agreed targets 1980«, samt af referaterne af møderne i januar 1981 (bilag 17 til den generelle meddelelse), hvorunder producenterne, herunder sagsøgeren, sammenlignede de faktisk solgte mængder (»Actual kt«) med de fastlagte mål (»Target kt«), fremgår, at der for hele året var fastsat salgsmål. Endvidere bekræftes disse dokumenter af en tabel af 8. oktober 1980 (bilag 57 til den generelle meddelelse), hvori to kolonner sammenlignes, den ene med oplysninger om »1980 Nameplate Capacity« og den anden med »1980 Quota« for de forskellige producenter.

190 For så vidt angår forskellene mellem de tal, der i tabellerne er angivet som »kvoter«, bemærkes, dels at de er beskedne, dels at de skyldes justeringerne i de mængder, der svarede til de markedsandele, som var tildelt producenterne. En sådan justering, der var nødvendig på grund af ændringer i det samlede marked, må anses for et normalt led i et kvotesystem, når deltagerne i systemet begår en fejl med hensyn til vurderingen af den samlede efterspørgsel, således som det i denne sag var tilfældet vedrørende 1980.

191 Med hensyn til 1981 bemærkes, at det over for producenterne er gjort gældende, *at* de deltog i forhandlingerne med henblik på at nå frem til en kvoteaftale for dette år, *at* de i forbindelse hermed gav meddelelse om deres ønskede salgsmængder, og *at* de som en midlertidig foranstaltning, indtil der blev indgået en sådan aftale, blev enige om i februar og marts 1981 at reducere deres månedlige salg til 1/12 af 85% af det »mål«, der var aftalt for 1980, *at* de for resten af året påtog sig den samme teoretiske kvote som i det foregående år, *at* de hver måned gav oplys-

ninger om deres salg ved møderne, og *at* de kontrollerede, at deres salg lå inden for den tildelte teoretiske kvote.

192 At der fandt forhandlinger sted mellem producenterne med henblik på at indføre en kvoteordning, og at de under disse forhandlinger meddelte deres »ønskede mængder«, bekræftes af forskellige dele af bevismaterialet, bl.a. tabeller, hvori der for hver producent angives faktisk omsætning (»actual«) og »targets« for 1979 og 1980 samt »aspirations« for 1981 (bilag 59, 60 og 61 til den generelle meddelelse), en tabel, der er affattet på italiensk, og hvori der for hver producent angives vedkommendes kvote for 1980, andre producenters forslag med hensyn til, hvilken kvote vedkommende skulle tildeles for 1981, og producentens egne »ambitions« for 1981 (bilag 62 til den generelle meddelelse), samt et internt notat fra ICI (bilag 63 til den generelle meddelelse), hvori der er en beskrivelse af udviklingen i forhandlingerne, og det anføres:

»Taking the various alternatives discussed at yesterday's meeting we would prefer to limit the volume to be shared to no more than the market is expected to reach in 1981, say 1.35 million tonnes. Although there has been no further discussion with Shell, the four majors could set the lead by accepting a reduction in their 1980 target market share of about 0.35% provided the more ambitious smaller producers such as Solvay, Saga, DSM, Chemie Linz, Anic / SIR also tempered their demands. Provided the majors are in agreement the anomalies could probably be best handled by individual discussions at Senior level, if possible before the meeting in Zurich.«

(»Af de forskellige alternativer, der blev drøftet på mødet i går, vil vi foretrække, at den mængde, der skal fordeles, begrænses til det forventede marked i 1981, dvs. 1,35 mio. ton. Selv om der ikke har været yderligere forhandlinger med Shell, kunne de fire store gå foran og acceptere en reduktion i deres mål for markedsandelen i 1980 på ca. 0,35% under forudsætning af, at de mere ambitiøse blandt de mindre producenter som Solvay, Saga, DSM, Chemie Linz og Anic / SIR også nedsætter deres krav. Såfremt de store er enige, kan problemerne sikkert bedst løses ved individuelle drøftelser på chef-niveau, helst inden mødet i Zürich.«)

Dette dokument er vedlagt en opstilling med forslag til kompromis, hvori den enkelte producents resultat sammenlignes med 1980 (»% of 1980 target«).

193 Det fremgår af referatet af møderne i januar 1981, at det som en midlertidig foranstaltning blev vedtaget, at det månedlige salg i februar og marts 1981 skulle reduceres til 1/12 af 85% af det mål, der var aftalt for det foregående år. Det anføres således i referatet:

»In the meantime (February-March) monthly volume would be restricted to 1/12 of 85% af the 1980 target with a freeze on customers.«

(»I mellemtiden (februar-marts) reduceres det månedlige salg til 1/12 af 85% af målet for 1980, og der lukkes for tilgang af kunder.«)

194 Det forhold, at producenterne for resten af året påtog sig den samme teoretiske kvote som i det foregående år og kontrollerede, at deres salg lå inden for denne kvote, ved hver måned at udveksle oplysninger om deres salg, er bevist ved tre dokumenter i sammenhæng. Det drejer sig for det første om en tabel af 21. december 1981 (bilag 67 til den generelle meddelelse), hvori der for hver producent er angivet salget opdelt på måneder, og de sidste tre kolonner vedrørende november og december samt årets samlede salg er tilføjet i hånden. Endvidere drejer det sig om en udateret tabel, der er affattet på italiensk, med overskriften »Scarti per società« (»Fravigelser opdelt på selskaber« (bilag 65 til den generelle meddelelse)). I tabellen, der blev fundet hos ICI, sammenlignes for hver producent for perioden januar — december 1981 tallene for faktisk salg (»actual«) med de teoretiske tal (»theoretic«). Endelig drejer det sig om en udateret tabel, der blev fundet hos ICI (bilag 68 til den generelle meddelelse). Heri sammenlignes den enkelte producents omsætning og markedsandel i perioden januar — november 1981 med de tilsvarende tal for 1979 og 1980, og på grundlag heraf er der udarbejdet en prognose for slutningen af året.

195 Den første tabel viser således, at producenterne udvekslede oplysninger om deres månedlige salg. Når dette sammenholdes med sammenligningerne mellem disse tal og de faktiske tal for 1980 — som foretages i de to andre tabeller, der vedrører samme periode — underbygger det forhold, at producenterne på denne måde udvekslede oplysninger, som en erhvervsdrivende normalt behandler strengt fortroligt, beslutningens konklusioner.

196 At sagsøgeren deltog i disse forskellige handlinger fremgår dels af, at selskabet deltog i møder, hvorunder disse handlinger blev foretaget, navnlig møderne i januar 1981, dels af, at selskabets navn nævnes i de ovennævnte dokumenter. Det bemærkes i øvrigt, at ICI i sit svar på et skriftligt spørgsmål fra Retten — som andre sagsøgere har henvist til i deres svar — om nogle af tallene i disse tabeller har oplyst, at det ikke havde været muligt at udlede dem af statistikkerne fra Fides-systemet.

197 For så vidt angår 1982, bemærkes, at det over for producenterne er gjort gældende, *at* de deltog i forhandlingerne med henblik på at nå frem til en kvoteaftale for dette år, *at* de i forbindelse hermed gav meddelelse om deres ønskede salgsmængder, *at* de — da der ikke blev indgået en endelig aftale — ved møderne orienterede om deres månedlige omsætning i første halvår, som blev sammenlignet med den procentvise andel af salget i det foregående år, og *at* de i andet halvår bestræbte sig på at begrænse deres månedlige salg til den procentvise markedsandel i årets første halvdel.

198 Det forhold, at der fandt forhandlinger sted mellem producenterne med henblik på at indføre en kvoteordning, og at de i forbindelse hermed udvekslede oplysninger om deres ønsker, bekræftes for det første af et dokument med overskriften »Scheme for discussions 'quota system 1982'« (bilag 69 til den generelle meddelelse), hvori der for alle de virksomheder, beslutningen er rettet til, med undtagelse af Hercules, er angivet den mængde, som de hver især mente at have ret til, og for nogle producenter (alle med undtagelse af Anic, Linz, Petrofina, Shell og Solvay) den mængde, der efter deres opfattelse skulle tildeles de andre producenter. For det andet drejer det sig om et notat fra ICI med overskriften »Polypropylene 1982, Guidelines« [bilag 70, litra a), til den generelle meddelelse], hvori ICI analyserer de igangværende forhandlinger. For det tredje er der tale om en tabel af 17. februar 1982 [bilag 70, litra b), til den generelle meddelelse], hvori de forskellige forslag til fordeling af salget sammenlignes — i det ene af disse forslag, der har overskriften »ICI Original Scheme«, foretages der af Monte i en anden, håndskrevet tabel mindre ændringer i en kolonne med overskriften »Milliavacca 27/1/82« [det er navnet på en medarbejder hos Monte; bilag 70, litra c), til den generelle meddelelse]. Endelig er der tale om en tabel, der er affattet på italiensk (bilag 71 til den generelle meddelelse), og som indeholder et komplekst forslag (beskrevet i beslutningens 58. betragtning, tredje afsnit i. f.).

199 Der er ført bevis for de foranstaltninger, der blev truffet i første halvår, ved referatet af mødet den 13. maj 1982 (bilag 24 til den generelle meddelelse), hvori det anføres:

»To support the move a number of other actions are needed a) limit sales volume to some agreed prop. of normal sales.«

[»For at støtte prisforhøjelsen må der træffes en række andre foranstaltninger a) begrænse salget til en vis aftalt del af det normale salg.«]

At disse foranstaltninger blev gennemført, bekræftes af referatet af mødet den 9. juni 1982 (bilag 25 til den generelle meddelelse), der er vedlagt en tabel, hvori der for hver producent er angivet det faktiske tal (»actual«) for salget i januar — april 1982 sammenlignet med et teoretisk tal »based on 1981 av[erage] market share«, af referatet af mødet den 20. og 21. juli 1982 (bilag 26 til den generelle meddelelse), for så vidt angår perioden fra januar til maj 1982, og af referatet af mødet den 20. august 1982 (bilag 28 til den generelle meddelelse), for så vidt angår perioden fra januar — juli 1982.

200 De foranstaltninger, der blev truffet for andet halvår, er bevist ved referatet af mødet den 6. oktober 1982 (bilag 31 til den generelle meddelelse), hvori det anføres: »In October this would also mean restraining sales to the Jan / June achieved market share of a market estimated at 100 kt« og »Performance against target in September was reviewed« (»I oktober vil dette indebære, at salget begrænses til den markedsandel, der blev opnået fra januar til juli, på grundlag af et forventet marked på 100 kt« og »De resultater, der var opnået i september, blev vurderet i forhold til målet«). Dette referat er vedlagt en tabel med overskriften »September provisional sales versus target (based on Jan-June market share applied to demand est(imated) at 120 kt)« — (»Foreløbigt salg i september i forhold til målet (beregnet på grundlag af markedsandelen i januar til juni ud fra en forventet efterspørgsel på 120 kt)«]. Det bekræftes af referatet af mødet den 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse), at disse foranstaltninger blev opretholdt. Referatet er vedlagt en tabel, hvori det faktiske salg i november 1982 (»Actual«) sammenlignes med teoretiske tal (»Theoretical«) beregnet på grundlag af »J-June % of 125 kt«.

201 For så vidt angår 1981 og de to halvår af 1982, finder Retten, at Kommissionen af det forhold, at der ved de regelmæssige møder var en gensidig kontrol af, at der blev gennemført et system med begrænsning af det månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode, med rette har udledt, at dette system var vedtaget af mødedeltagerne.

202 For så vidt angår 1983, bemærkes, at det fremgår af de dokumenter, Kommissionen har fremlagt (bilag 33, 85 og 87 til den generelle meddelelse), *at* polypropylenproducenterne i slutningen af 1982 og begyndelsen af 1983 drøftede en kvoteordning for 1983, *at* sagsøgeren deltog i de møder, hvor disse drøftelser fandt sted, og *at* selskabet i denne forbindelse gav oplysninger om sit salg.

203 Sagsøgeren deltog således i forhandlingerne med henblik på at nå frem til en kvoteordning for 1983.

204 Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt forhandlingerne faktisk førte til et resultat med hensyn til de to første kvartaler af 1983, således som det anføres i beslutningen (63. betragtning, tredje afsnit, og 64. betragtning), bemærkes, at det fremgår af referatet af mødet den 1. juni 1983 (bilag 40 til den generelle meddelelse), at sagsøgeren ved mødet oplyste sin omsætning i maj måned på samme måde som ni andre virksomheder. Endvidere anføres følgende i referatet af et internt møde i Shell-koncernen den 17. marts 1983 (bilag 90 til den generelle meddelelse):

»... and would lead to a market share of approaching 12% and well above the agreed Shell target of 11%. Accordingly the following reduced sales targets were set and agreed by the integrated companies.«

(»... og ville føre til en markedsandel, der nærmer sig 12% og ligger en del over Shell's aftalte mål på 11%. Følgende reducerede salgsmål blev fastsat af og aftalt med selskaberne i koncernen.«)

De nye mængder er angivet, og herefter anføres følgende:

»this would be 11.2% of a market of 395 kt. The situation will be monitored carefully and any change from this agreed plan would need to be discussed beforehand with the other PIMS members«.

(»dette vil svare til 11,2% af et marked på 395 kt. Situationen følges nøje, og enhver ændring i den aftalte plan skal først drøftes med de andre PIMS-medlemmer«).

205 Retten finder, at Kommissionen ved at sammenholde disse to dokumenter med rette har udledt, at forhandlingerne mellem producenterne førte til indførelse af en kvoteordning. Det interne notat fra Shell-koncernen viser således, at virksomheden anmodede sine nationale salgsselskaber om at begrænse deres salg, ikke for at begrænse Shell-koncernens samlede salgsmængde, men for at begrænse koncernens samlede markedsandel til 11%. En sådan begrænsning, der er udtrykt i form af markedsandel, kan kun forklares med, at der fandtes en kvoteordning. Endvidere indeholder referatet af mødet den 1. juni 1983 et yderligere indicium for en sådan ordning, idet formålet med udveksling af oplysninger om producenternes månedlige salg først og fremmest må være at kontrollere, at de påtagne forpligtelser overholdes.

206 Endvidere bemærkes, at de 11% ikke kun optræder som Shell's markedsandel i selskabets interne notat, men også i to andre dokumenter: et internt notat fra ICI, hvori dette selskab anfører, at Shell foreslår denne andel for sig selv, Hoechst og ICI (bilag 87 til den generelle meddelelse), og et af ICI udarbejdet referat af et møde den 29. november 1982 mellem ICI og Shell, hvorunder nævnte forslag blev omtalt på ny (bilag 99 til den generelle meddelelse).

207 Det tilføjes, at Kommissionen med rette kunne antage, at de forskellige foranstaltninger til begrænsning af salget var led i en kvoteordning, idet disse havde samme formål, nemlig at begrænse presset på priserne som følge af udbudsoverskuddet.

208 Herudover bemærkes, at sagsøgeren ved at deltage i møder, hvorunder forskellige producenter blev kritiseret for ikke at have overholdt indgåede aftaler, deltog i denne kritik og herved har udøvet pression over for disse producenter.

209 Endvidere bemærkes, at Kommissionen ikke til støtte for sine bevismæssige konstateringer har måttet påberåbe sig dokumenter, der ikke er nævnt i meddelelserne om klagepunkter, eller som den ikke har fremsendt til sagsøgeren.

210 Kommissionen findes herefter at have ført tilstrækkeligt bevis for, at sagsøgeren var blandt de polypropylenproducenter, der blev enige om de salgsmål for 1979, 1980 og første halvår af 1983 og i 1981 og 1982 om den begrænsning af deres månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode, som er nævnt i beslutningen, og som var led i en kvoteordning.

2. *Anvendelsen af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1*

A — Retlig kvalifikation

a) Den anfægtede retsakt

211 Det anføres i beslutningen (81. betragtning, første afsnit), at hele det kompleks af planer og ordninger, der blev vedtaget inden for rammerne af systemet med regelmæssige og institutionaliserede møder, må betragtes som en enkelt uafbrudt »aftale« efter artikel 85, stk. 1.

212 I den foreliggende sag deltog producenterne ved at tilslutte sig en fælles plan om at regulere priser og leverancer på polypropylenmarkedet i en overordnet rammeaftale, der blev udmøntet i en række mere detaljerede delaftaler, som blev udarbejdet fra tid til anden (beslutningens 81. betragtning, tredje afsnit).

213 Det anføres videre i beslutningen (82. betragtning, første afsnit), at der ved den detaljerede udmøntning af den overordnede plan på mange områder blev opnået udtrykkelig enighed, som f.eks. ved de individuelle prisinitiativer og de årlige kvoteordninger. I nogle tilfælde nåede producenterne måske ikke til bred enighed om en definitiv ordning, f.eks. for så vidt angår kvoterne for 1981 og 1982. Deres vedtagelse af midlertidige foranstaltninger, herunder udveksling af oplysninger og sammenligningen af det faktiske månedlige salg med resultaterne i en tidligere referenceperiode, må dog ikke blot betragtes som en udtrykkelig aftale om at indføre og gennemføre sådanne foranstaltninger, men også som en stiltiende aftale om så vidt muligt at opretholde producenternes respektive stilling på markedet.

214 Endvidere anføres det i beslutningen, at den omstændighed, at producenterne naturligvis ikke alle kunne være til stede ved samtlige møder, ikke ændrer ved den konklusion, at der her er tale om én uafbrudt aftale. Alle »initiativer« måtte nødvendigvis planlægges og iværksættes over flere måneder, og hvad angår den enkelte producents deltagelse i disse initiativer, gør det ingen større forskel, om vedkommende var til stede ved alle møder eller ej (beslutningens 83. betragtning, første afsnit).

215 Ifølge beslutningen (86. betragtning, første afsnit) måtte iværksættelsen af kartellet anses for en »aftale« i henhold til artikel 85, stk. 1, eftersom det var baseret på en fælles, detaljeret plan.

216 »Aftaler« og »samordnet praksis« er ifølge beslutningen (86. betragtning, andet afsnit) to forskellige begreber, men der kan være tilfælde, hvor der i en hemmelig forståelse indgår elementer af begge former for ulovligt samarbejde.

217 Det anføres videre, at »samordnet praksis« er en form for samarbejde mellem virksomheder, der — uden at have nået det stadium, hvor en egentlig aftale er indgået — bevidst erstatter den risiko, der er forbundet med normal konkurrence, med et praktisk samarbejde (86. betragtning, tredje afsnit).

218 Ifølge beslutningen (87. betragtning, første afsnit) blev det særskilte begreb »samordnet praksis« indføjet i Traktaten for at forhindre, at virksomheder omgår artikel 85, stk. 1, ved at foretage en form for konkurrencebegrænsende samordning, der ikke kan betragtes som en egentlig aftale, f.eks. ved forinden at underrette hinanden om, hvilken holdning de hver især vil indtage, således at hver enkelt part i sin kommercielle adfærd kan handle ud fra sin viden om, at konkurrenterne vil følge samme adfærd (jf. Domstolens dom af 14.7.1972, sag 48/69, ICI mod Kommissionen, Sml. s. 151).

219 Domstolen fastslog i dom af 16. december 1975 (forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, Suiker Unie mod Kommissionen, Sml. s. 1663), at de kriterier for koordinering og samarbejde, som den har opstillet i sin praksis, og hvorefter det på ingen måde kræves, at der udarbejdes en egentlig »plan«, skal forstås ud fra den grundtanke, der ligger bag Traktatens konkurrencebestemmelser, og hvorefter enhver virksomhed uafhængigt skal tage stilling til den politik, den vil føre på det fælles marked. Selv om dette krav om uafhængighed ganske vist ikke udelukker, at virksomhederne kan foretage de nødvendige tilpasninger til deres konkurrenters konstaterede eller forventede adfærd, forhindrer det imidlertid enhver direkte eller indirekte kontakt mellem virksomheder, som har til formål eller til følge enten at påvirke en aktuel eller potentiel konkurrents adfærd på markedet eller at informere denne om den adfærd, som den pågældende virksomhed selv har besluttet sig til — eller påtænker — at indtage på markedet (beslutningens 87. betragtning, andet afsnit). En konkret adfærd kan således — som en form for »samordnet praksis« — være omfattet af artikel 85, stk. 1, selv om parterne ikke forinden er nået til enighed om en fælles plan, der fastlægger deres nærmere adfærd på markedet, men vedtager eller tilslutter sig fælles foranstaltninger, der fremmer koordineringen af deres kommercielle adfærd (beslutningens 87. betragtning, tredje afsnit, første pkt.).

220 Endvidere anføres det i beslutningen (87. betragtning, tredje afsnit, tredje pkt.), at det i et komplekst kartel desuden er muligt, at nogle producenter på et givet tidspunkt ikke giver udtryk for en egentlig tilslutning til en bestemt foranstaltning, der er vedtaget af de andre, men ikke desto mindre udtrykker generel støtte til den pågældende plan og indretter deres adfærd herefter. I visse henseender kan det vedvarende samarbejde og den vedvarende forståelse mellem producenterne om gennemførelse af den overordnede plan derfor have nogle af de kendetegn, der er karakteristiske for samordnet praksis (beslutningens 87. betragtning, tredje afsnit, femte pkt.).

221 Betydningen af begrebet »samordnet praksis« beror således ifølge beslutningen (87. betragtning, fjerde afsnit) i mindre grad på en sondring mellem dette begreb og begrebet »aftale« end på en sondring mellem de former for samordning, der er omfattet af artikel 85, stk. 1, og den simple parallelle adfærd, der ikke er forbundet med nogen samordning. I denne sag er det derfor mindre væsentligt at fastslå samarbejdets præcise karakter.

222 Endelig anføres det i beslutningen (88. betragtning, første og andet afsnit), at de fleste af producenterne under den administrative procedure hævdede, at deres adfærd i forbindelse med de påståede prisinitiativer ikke beroede på nogen aftale efter artikel 85 (jf. 84. betragtning til beslutningen), og at der heller ikke ud fra deres adfærd var grundlag for at fastslå, at der var tale om en samordnet praksis. Dette begreb forudsætter ifølge producenterne »åbenlyse handlinger« på markedet, og i den foreliggende sag er der slet ikke tale om sådanne handlinger, da der aldrig blev udsendt prislister eller »målpriser« til kunderne. Dette argument afvises i beslutningen. Havde det i denne sag været nødvendigt at påberåbe sig beviser for en samordnet praksis, ville kravet om, at deltagerne skulle have taget visse skridt for at nå deres fælles mål, fuldt ud være opfyldt. De forskellige prisinitiativer er klart dokumenteret. Det kan heller ikke benægtes, at de enkelte producenter traf parallelle foranstaltninger for at iværksætte dem. De skridt, producenterne tog såvel individuelt som samlet, fremgår klart af det foreliggende bevismateriale: møddereferater, interne memoranda, instrukser og rundskrivelser til salgskontorer samt skrivelser til kunder. Det er helt irrelevant, om de »offentliggjorde« prislister. Prisinstrukserne er i sig selv ikke blot det bedste bevis for de foranstaltninger, de enkelte producenter traf for at virkeliggøre det fælles mål, men ud fra deres indhold og tidspunktet for deres udsendelse er de også bevis for en forståelse mellem dem.

b) Parternes anbringender

223 Sagsøgeren har anført, at det på grund af Kommissionens forskellige holdninger til overtrædelsens retlige kvalifikation er nødvendigt præcist at afgrænse begreberne »aftale« og »samordnet praksis«. For at der foreligger en aftale, er det tilstrækkeligt, at de deltagende virksomheder når til enighed om en konkurrencebegrænsende praksis, uden at denne enighed nødvendigvis skal være omsat i den aftalte praksis. Ved samordnet praksis er det derimod nødvendigt, at der er en vis handling, dvs. enten handling eller undladelse fra de deltagende parters side, der kan henføres til en samordning, og som har virkninger på markedet eller er egnet til at fremkalde sådanne virkninger.

224 På grund af denne begrebsmæssige forskel er der ifølge sagsøgeren forskellige beviskrav. Som bevis for en aftale skal det godtgøres, at der foreligger enighed mellem parterne. Ved en samordnet praksis er det derimod tilstrækkeligt, at der føres bevis for en ensartet faktisk adfærd, der kan føres tilbage til en samordning. Kommissionen har også bevisbyrden herfor.

225 Denne sondring mellem »aftale« og »samordnet praksis« er efter sagsøgerens opfattelse særlig vigtig i denne sag. For så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt der forelå en aftale, har Kommissionen ikke ført bevis for, at sagsøgeren faktisk eller retligt havde til hensigt at forpligte sig. Navnlig må Kommissionen, når den påstår, at der i 1977 blev indgået en »rammeaftale«, bevise, om, hvornår og på hvilke betingelser sagsøgeren påtog sig forpligtelser i henhold til en sådan aftale. Ved en samordnet praksis er det ikke tilstrækkeligt med en samordning, men Kommissionen må også føre bevis for, at virksomhederne på markedet praktiserede en ensartet adfærd. Dette bevis er ikke ført, idet der — således som det fremgår af Coopers og Lybrand's gennemgang — har kunnet konstateres en ganske væsentlig afvigelse i de faktisk anvendte priser i forhold til de angiveligt aftalte målpriser.

226 Sagsøgeren har videre anført, at det ikke af beslutningen kan udledes, om Kommissionen gør en enkelt overtrædelse af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, gæl-

dende over for virksomhederne — altså om den gør gældende, at de har fastsat og forsøgt at gennemføre »målpriser«, mens de øvrige handlinger (kundeledelse, markedsopdeling osv.) kun skulle muliggøre gennemførelsen af disse »målpriser« på markedet — eller om den anser enhver af disse handlinger for selvstændige overtrædelser. Ud fra beslutningens konklusion må den sidste fortolkning ifølge sagsøgeren lægges til grund. Uanset hvilken fortolkning man vælger, må det forhold, at sagsøgeren ikke har udvist den ene eller den anden adfærd, medføre, at bøden nedsættes, enten fordi overtrædelsen generelt er af ringe grovhed, eller fordi den ene af de konstaterede overtrædelser bortfalder.

227 Kommissionen har derimod anført, at det er af underordnet betydning, om en forståelse eller et kartel retligt kvalificeres som en aftale eller en samordnet praksis i henhold til EØF-Traktatens artikel 85, og om dette samarbejde indeholder elementer fra det ene eller det andet. Kommissionen har i denne forbindelse anført, at ordene »aftale« og »samordnet praksis« omfatter de forskellige typer af adfærd, hvorved konkurrenter påtager sig en gensidig begrænsning i deres handlefrihed på markedet med udgangspunkt i direkte eller indirekte kontakter mellem dem i stedet for helt selvstændigt at fastlægge deres fremtidige konkurrencepolitik.

228 Kommissionen har videre anført, at formålet med at anvende de forskellige begreber i artikel 85 er at forbyde enhver form for samarbejde og ikke at angive, at de skal behandles forskelligt. Det er derfor uden betydning at fastlægge, hvor skillelinjen skal drages mellem de forskellige begreber, der skal omfatte enhver form for forbudt adfærd. Grunden til, at begrebet »samordnet praksis« er medtaget i artikel 85, er, at bestemmelsen — ud over aftaler — skal omfatte de former for samarbejde, som kun er udtryk for en form for faktisk samordning eller praktisk samarbejde, men som alligevel kan virke konkurrencefordrejende (Domstolens dom af 14.7.1972, sag 48/69, a. st., præmis 64, 65 og 66).

229 Kommissionen har gjort gældende, at det fremgår af Domstolens praksis (dom af 16.12.1975, forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og

114/73, a. st., præmis 173 og 174), at hensigten er at forbyde enhver direkte eller indirekte kontakt mellem virksomheder, som har til formål eller til følge enten at påvirke en aktuel eller potentiel konkurrents adfærd på markedet eller at informere denne om den adfærd, den pågældende virksomhed selv har besluttet sig til — eller påtænker — at indtage på markedet. Der kan således foreligge en samordnet praksis, allerede fordi der er kontakt mellem konkurrenter, selv om denne kontakt endnu ikke har givet sig udslag i nogen adfærd på markedet.

230 Det er Kommissionens opfattelse, at der er tale om samordnet praksis, når der er en samordning med det formål at begrænse virksomhedernes selvbestemmelsesret i forhold til hinanden, også selv om der ikke er konstateret en faktisk adfærd på markedet. Det er i virkeligheden et spørgsmål om betydningen af ordet »praksis«. Kommissionen kan ikke støtte sagsøgerens opfattelse, hvorefter dette ord skal forstås snævert som »adfærd på markedet«. Efter Kommissionens opfattelse kan der ved ordet forstås den blotte deltagelse i kontakter, når disse har til formål at begrænse virksomhedernes selvbestemmelsesret.

231 Kommissionen har videre anført, at hvis det, for at der er tale om en samordnet praksis, er en forudsætning, således som sagsøgeren har gjort gældende, at begge forhold foreligger — samordning og adfærd på markedet — vil mange former for praksis, som har til formål, men ikke nødvendigvis til følge at fordreje konkurrencen på det fælles marked, falde uden for artikel 85's anvendelsesområde. Dette fører således til, at man ophæver virkningen af en del af artikel 85. Hertil kommer, at sagsøgerens opfattelse ikke er i overensstemmelse med Domstolens praksis vedrørende begrebet samordnet praksis (dom af 14.7.1972, sag 48/69, a. st., præmis 66, af 16.12.1975, forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, a. st., præmis 26, og af 14.7.1981, sag 172/80, Züchner, Sml. s. 2021, præmis 14). Når der i disse domme i alle tilfælde nævnes praksis på markedet, er der ikke tale om det forhold, der udgør overtrædelsen — således som sagsøgeren har anført — men om det forhold, hvoraf der kan udledes en samordning. Ifølge Domstolens praksis kræves der ikke en faktisk adfærd på markedet. Det kræves kun, at virksomhederne har taget kontakt med hinanden på en sådan måde, at de giver afkald på den nødvendige selvbestemmelsesret.

232 Ifølge Kommissionen er det således ikke en nødvendig forudsætning for, at der foreligger en overtrædelse af artikel 85, at virksomhederne i deres praksis har gennemført det, de er blevet enige om. Gerningsindholdet i artikel 85, stk. 1, er fuldt ud realiseret, når virksomhederne har til hensigt at erstatte den risiko, der er forbundet med normal konkurrence, med et samarbejde, og denne hensigt er udmøntet i en samordning, således at der ikke nødvendigvis efterfølgende skal være konstateret en vis adfærd på markedet.

233 For så vidt angår beviset, har Kommissionen heraf udledt, at aftalen og den samordnede praksis kan bevises ved hjælp af direkte eller indirekte beviser. Det er i denne sag ikke nødvendigt at benytte indirekte beviser, som f.eks. parallel adfærd på markedet, idet Kommissionen har direkte bevis for en hemmelig forståelse, navnlig i mødereferaterne.

234 Kommissionen har afslutningsvis konkluderet, at den var berettiget til at kvalificere den konstaterede overtrædelse principalt som en aftale og subsidiært, for så vidt der er behov herfor, som en samordnet praksis.

235 I denne forbindelse har Kommissionen endvidere understreget, at overtrædelsen ikke bestod i en række af hinanden uafhængige handlinger. De forskellige foranstaltninger, der blev truffet som led i overtrædelsen (med hensyn til priser, kvoter, »kontoledelse« osv.), er kun forskellige dele af et hele.

c) Rettens vurdering

236 Det bemærkes, at Kommissionen — i modsætning til, hvad sagsøgeren har anført — har kvalificeret hvert af de forhold, der er påberåbt over for sagsøgeren, enten som aftale eller som samordnet praksis i henhold til EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1. Det fremgår således af beslutningens 80. betragtning, andet afsnit, jf. 81. betragtning, tredje afsnit, og 82. betragtning, første afsnit, at Kommissionen principalt har kvalificeret hvert af forholdene som »aftale«.

237 Tilsvarende fremgår det af beslutningens 86. betragtning, andet og tredje afsnit, jf. 87. betragtning, tredje afsnit, og 88. betragtning, at Kommissionen subsidiært har kvalificeret de forskellige elementer i overtrædelsen som »samordnet praksis«, enten fordi det på grundlag af disse ikke kunne fastslås, at parterne forinden var nået til enighed om en fælles plan, der fastlagde deres nærmere adfærd på markedet, men dog at de havde vedtaget eller tilsluttet sig samordnede foranstaltninger, der skulle fremme koordineringen af deres politik, eller fordi det på grundlag af disse og som følge af kartellets komplekse karakter med hensyn til nogle af producenterne ikke kunne anses for bevist, at de på et givet tidspunkt havde givet udtryk for en egentlig tilslutning til en bestemt foranstaltning, der var vedtaget af de andre, men ikke desto mindre havde udtrykt generel støtte til den pågældende plan og indrettet deres adfærd herefter. Det konkluderes således i beslutningen, at det vedvarende samarbejde og den vedvarende forståelse mellem producenterne om gennemførelsen af den overordnede plan derfor i visse henseender kunne have nogle af de kendetegn, der er karakteristiske for samordnet praksis.

238 Det bemærkes, at det fremgår af Domstolens praksis, at det, for at der er tale om en aftale i henhold til EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, er tilstrækkeligt, at de pågældende virksomheder har givet udtryk for en fælles vilje til at optræde på markedet på en bestemt måde (jf. dom af 15.7.1970, sag 41/69, ACF Chemiefarma mod Kommissionen, Sml. s. 107, præmis 112, og af 29.10.1980, forenede sager 209/78-215/78 og 218/78, Heintz van Landewyck, Sml. s. 3125, præmis 86). Kommissionen kunne derfor med rette anse enigheden mellem sagsøgeren og andre polypropylenproducenter, som der er ført tilstrækkeligt bevis for, og som omfattede prisinitiativer, foranstaltninger, der skulle fremme iværksættelsen af prisinitiativerne, salgsmål for 1979 og 1980 og første halvdel af 1983 samt foranstaltninger med henblik på at begrænse det månedlige salg på grundlag af salget i en tidligere periode i 1981 og 1982, for aftaler i henhold til EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1.

239 Da Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis for, at virkningerne af prisinitiativerne fortsatte til november 1983, er det med rette, at den fastslog, at overtrædelsen mindst vedvarede til november 1983. Det fremgår således af Domstolens praksis, at artikel 85 også finder anvendelse på aftaler, der ikke længere er i kraft, men som stadig har virkninger efter det tidspunkt, hvor de formelt er ophørt (dom af 3.7.1985, sag 243/83, Binon, Sml. s. 2015, præmis 17).

240 Med hensyn til definitionen af begrebet »samordnet praksis« henvises til Domstolens praksis, hvoraf fremgår, at de kriterier om koordination og samarbejde, som den tidligere har opstillet, skal forstås ud fra den grundtanke, der ligger bag Traktatens konkurrencebestemmelser, og hvorefter enhver erhvervsdrivende uafhængigt skal tage stilling til den politik, han vil føre på det fælles marked. Selv om dette krav om uafhængighed ganske vist ikke udelukker, at virksomhederne kan foretage de nødvendige tilpasninger til deres konkurrenters konstaterede eller forventede adfærd, forhindrer det imidlertid enhver direkte eller indirekte kontakt mellem virksomheder, som har til formål eller til følge enten at påvirke en aktuel eller potentiel konkurrents adfærd på markedet eller at informere denne om den adfærd, som den pågældende virksomhed selv har besluttet sig til — eller påtænker — at indtage på markedet (dom af 16.12.1975, forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, a. st., præmis 173 og 174).

241 Sagsøgeren har i denne sag deltaget i møder, der havde til formål at fastsætte målpriser og salgsmål, og der blev under møderne udvekslet oplysninger mellem konkurrenter om de priser, de ønskede på markedet, om deres forventede priser, om deres dækningspunkt, om de begrænsninger i salgsmængderne, de anså for nødvendige, om deres omsætning og om navne på kunder. Sagsøgeren har ved sin deltagelse i disse møder sammen med sine konkurrenter deltaget i en samordning med det formål at påvirke deres adfærd på markedet og at informere hinanden om, hvorledes den enkelte producent forventede at ville optræde på markedet.

242 Sagsøgerens formål var således ikke kun på forhånd at fjerne den usikkerhed, der var med hensyn til konkurrenternes fremtidige adfærd, men selskabet må nødvendigvis have taget hensyn — direkte eller indirekte — til de oplysninger, det fik ved disse møder, ved fastlæggelsen af den politik, det agtede at føre på markedet. På samme måde må selskabets konkurrenter — direkte eller indirekte — have taget hensyn til de oplysninger, som sagsøgeren gav dem, vedrørende den adfærd, selskabet havde besluttet eller påtænkte at indtage på markedet, ved fastlæggelsen af den politik, de agtede at føre.

243 Det er således med rette, at Kommissionen — på grund af mødernes formål — subsidiært har kvalificeret de regelmæssige møder for polypropylenproducenter, som sagsøgeren deltog i fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 til september 1983, som samordnet praksis i henhold til EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1.

244 For så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt Kommissionen var berettiget til at fastslå, at der var tale om en enkelt overtrædelse, som i beslutningens artikel 1 kvalificeres som »en aftale og samordnet praksis«, bemærkes, at den samordnede praksis, der er konstateret, og de indgåede aftaler på grund af deres sammenfaldende formål indgår som led i systemer med regelmæssige møder, fastsættelse af målpriser og kvoter.

245 Det må understreges, at disse systemer var led i de pågældende virksomheders bestræbelser på at nå et bestemt økonomisk mål, nemlig at fordreje den normale prisudvikling på polypropylenmarkedet. Det ville derfor være unaturligt at opdele denne sammenhængende adfærd, der havde ét formål, i forskellige særskilte overtrædelser. Sagsøgeren deltog således i flere år i et integreret hele med systemer, der tilsammen udgør en enkelt overtrædelse, og denne overtrædelse blev gradvis udmøntet dels i aftaler, dels i ulovlig samordnet praksis.

246 Endvidere bemærkes, at Kommissionen ligeledes var berettiget til at kvalificere denne ene overtrædelse som »en aftale og samordnet praksis«, idet overtrædelsen samtidig indeholdt elementer, der må kvalificeres som »aftaler«, og elementer, som må kvalificeres som »samordnet praksis«. Da der er tale om en kompleks overtrædelse, må Kommissionens dobbelte kvalifikation i beslutningens artikel 1 forstås ikke som en kvalifikation, som forudsætter, at der samtidigt og kumulativt føres bevis for, at de faktiske omstændigheder hver for sig indeholder de elementer, der er forudsætningen for, at der foreligger en aftale og en samordnet praksis, men som en tilkendegivelse af, at der er tale om et kompleks, som indeholder faktiske omstændigheder, hvoraf nogle er kvalificeret som aftaler og andre som samordnet praksis, jf. EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1. Det fremgår ikke af denne bestemmelse, at der skal ske en specifik kvalifikation for en sådan kompleks overtrædelse.

247 Sagsøgerens anbringende må således forkastes.

B — Kollektivt ansvar

a) Den anfægtede retsakt

248 Det anføres i beslutningen (83. betragtning, første afsnit), at den omstændighed, at producenterne naturligvis ikke alle kunne være til stede ved samtlige møder, ikke ændrer ved den konklusion, at der her er tale om én uafbrudt aftale. Alle »initiativer« måtte nødvendigvis planlægges og iværksættes over flere måneder, og hvad angår den enkelte producents deltagelse i disse initiativer, gør det ingen større forskel, om vedkommende var til stede ved alle møder eller ej. I alle tilfælde var den normale praksis, at de producenter, der ikke var til stede, blev underrettet om, hvad der var blevet vedtaget på møderne. Alle de virksomheder, som beslutningen er rettet til, deltog i udformningen af generelle planer og detaljerede drøftelser, og deres lejlighedsvise fravær fra bestemte møder (eller for Shell's vedkommende fra alle plenarmøder) har ingen indflydelse på omfanget af deres deltagelse i overtrædelsen.

249 Det tilføjes i beslutningen (83. betragtning, andet afsnit), at det centrale punkt i den foreliggende sag er, at producenterne i en lang årrække gik sammen om at nå et fælles mål, og hver enkelt deltager måtte tage ansvaret ikke blot for den direkte rolle, de selv spillede heri, men også for aftalen som helhed. Omfanget af hver enkelt producents deltagelse kan derfor ikke fastslås på grundlag af den periode, for hvilken der foreligger prisinstrukser fra den pågældende producent, men kun på grundlag af hele det tidsrum, hvor vedkommende deltog i den fælles plan.

250 Dette gælder også for Anic og Rhône-Poulenc, der trak sig ud af polypropylenmarkedet, før Kommissionen begyndte undersøgelsen. Fra disse to virksomheder foreligger der ingen prisinstrukser til salgskontorer overhovedet. Deres deltagelse i møderne og i mængdemål- og kvoteordningerne kan imidlertid fastslås på grundlag af det foreliggende bevismateriale. Aftalen må betragtes som en helhed, og der er ført bevis for deres deltagelse, også selv om der ikke blev fundet prisinstrukser fra dem (beslutningens 83. betragtning, tredje afsnit).

b) Parternes anbringender

251 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen har anvendt en bevismåde, der bygger på formodninger frem for faktiske omstændigheder. I stedet for at påvise, at sagsøgeren har foretaget handlinger, der er i strid med kartelretlige regler, har Kommissionen kun fastslået, at andre virksomheder har udvist en ulovlig adfærd, og har heraf udledt, at sagsøgeren også må have udvist en sådan adfærd. Kommissionen pålægger dermed sagsøgeren et kollektivt ansvar.

252 Kommissionen har heroverfor anført, at det af det forhold, at alle producenter blev enige om et system med institutionaliserede møder til drøftelse af markedsstrategier, kan udledes, at der forelå en rammeaftale. Den rammeaftale blev suppleret med delaftaler om konkrete foranstaltninger. Overtrædelsen af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, består i rammeaftalen og delaftalerne under ét. Det er under disse omstændigheder ikke nødvendigt at påvise, at sagsøgeren deltog i hver enkelt handling, idet der er tale om ét sammenhængende kartel, hvor alle deltageres handlinger kan tilregnes de øvrige medvirkende som deres egne handlinger.

253 Kommissionen har videre anført, at overtrædelser af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, kun kan begås af flere parter i fællesskab. Derfor kan enhver part gøres ansvarlig for medvirken til de øvrige karteldeltageres handlinger.

c) Rettens vurdering

254 Det fremgår af Rettens vurdering vedrørende Kommissionens bevismæssige konstateringer og retlige kvalifikation, at den har ført tilstrækkeligt bevis for, at betingelserne for, at den overtrædelse foreligger, der i beslutningen er gjort gældende over for sagsøgeren, er opfyldt for selskabets vedkommende, og der er således ikke pålagt selskabet ansvar for andre producenters adfærd.

255 Det bemærkes i denne forbindelse, at beslutningens 83. betragtning, andet og tredje afsnit, ikke er i modstrid med dette, idet det heri navnlig begrundes, hvorfor Kommissionen mener, at den har ført tilstrækkeligt bevis for overtrædelsen med hensyn til virksomheder, hvor den ikke har fundet prisinstrukser for hele den periode, hvori de deltog i systemet med regelmæssige møder.

256 Anbringendet må derfor forkastes.

3. *Sammenfatning*

257 Det følger af det anførte, at der med Kommissionens bevismæssige konstateringer vedrørende sagsøgeren ikke er ført tilstrækkeligt bevis med hensyn til perioden før udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979, og beslutningens artikel 1 må derfor annulleres, for så vidt det heri fastslås, at sagsøgeren deltog i overtrædelsen i denne periode. Sagsøgerens øvrige anbringender vedrørende Kommissionens bevismæssige konstateringer og anvendelse af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, i den anfægtede retsakt må forkastes.

Bøden

258 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen i beslutningen har tilsidesat artikel 15 i forordning nr. 17, idet den ikke i tilstrækkeligt omfang har taget hensyn til overtrædelsens varighed og grovhed.

1. *Overtrædelsens varighed*

259 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen ved udmålingen af bøden ikke har bedømt varigheden af selskabets deltagelse i overtrædelsen korrekt. Denne var væsentligt kortere, end Kommissionen har lagt til grund.

260 Kommissionen har anført, at den ved udmålingen af bøden korrekt har taget hensyn til overtrædelsens varighed.

261 Det bemærkes, at det fremgår af Rettens vurdering vedrørende beviset for overtrædelsen, at varigheden af den overtrædelse, der er fastslået, for så vidt angår sagsøgeren, er kortere end antaget i beslutningen, idet den begyndte ved udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979 og ikke på et tidspunkt mellem 1977 og 1979. Det fremgår imidlertid ligeledes af Rettens vurdering, at Kommissionen med rette har lagt til grund, at overtrædelsen varede til november 1983.

262 Den bøde, der er pålagt sagsøgeren, bør derfor af denne grund nedsættes.

2. *Overtrædelsens grovhed*

A — Sagsøgerens begrænsede rolle

263 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen med urette har tillagt selskabet forskellige former for praksis og uretmæssigt har anset disse for bevist. Der er ikke tale om overtrædelse af EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1, men — såfremt de havde foreligget — skulle de efter Kommissionens opfattelse have fremmet og lettet gennemførelsen af overtrædelser af denne bestemmelse. Kommissionen har på grundlag heraf draget konklusioner med hensyn til intensiteten af sagsøgerens deltagelse i de påståede overtrædelser. Netop disse former for praksis, der er påberåbt over for sagsøgeren, har også været afgørende for udmålingen af bøden. Når det bevises, at sagsøgeren ikke deltog i disse former for praksis, må det derfor føre til en nedsættelse af bøden.

264 Kommissionen har således med urette gjort gældende, at sagsøgeren bevidst har forsøgt at skjule formålet med møderne ved i de ansattes rejseafregninger at angive et andet end det faktiske formål med rejsen. Det formål, der er angivet i den enkelte rejseafregning, er korrekt, selv om det muligvis ikke var det eneste. Selska-

bet har aldrig haft til hensigt at vildlede Kommissionen med hensyn til formålet med dets ansattes rejser.

265 Kommissionen har ligeledes med urette gjort gældende, at virksomhederne ved overskridelse af kvoterne eventuelt kunne blive udsat for de øvrige producenters pression i form af kritik. Der findes ikke i mødereferaterne omtale af en sådan kritik af virksomheder, der havde overskredet deres påståede kvoter. Der er heller ikke noget, der tyder på, at sagsøgeren har anvendt kritik som pressionsmiddel over for andre producenter. Endelig har Kommissionen i hvert fald ikke påvist, at denne påståede kritik faktisk har haft indflydelse på de kritiserede virksomheders adfærd.

266 Sagsøgeren har også bestridt, at selskabet har optrådt som talsmand for de tyske producenter. Der er ikke støtte herfor i de beviser, Kommissionen har fremlagt.

267 Endelig har sagsøgeren anført, at der kun kan pålægges selskabet en bøde, hvis selskabet selv har udvist en adfærd, der indebærer en overtrædelse af kartelretlige regler. Der kan navnlig ikke antages at gælde et kollektivt ansvar, idet kriteriet om »overtrædelsens grovhed« dermed ville miste enhver betydning for bødefastsættelsen. Således er det eneste forhold, der er tilbage, sagsøgerens deltagelse i møderne og dette kun i en langt kortere periode end påstået af Kommissionen.

268 Kommissionen har henvist til sine anbringender vedrørende beviset for overtrædelsen til støtte for, at den pålagte bøde skal opretholdes.

269 Endvidere har Kommissionen anført, at tilsløringen af mødernes formål ganske vist kan forklares på en anden måde, men at det viser, at sagsøgeren var sig fuldt ud bevidst, at selskabets handlinger var ulovlige.

270 For så vidt angår udøvelse af pression over for andre producenter, har Kommissionen anført, at de mødereferater, den er i besiddelse af, f.eks. referatet af mødet den 2. december 1982 (bilag 33 til den generelle meddelelse), og ICI's svar på begæringen om oplysninger (bilag 8 til den generelle meddelelse) klart viser, at de faktisk opnåede priser og mængder til stadighed blev sammenlignet med målpriser og mængdemålene, og at det medførte kritik, særlig fra de tyske producenters side, hvis aftalerne ikke blev overholdt, således at der på denne måde blev udøvet pression. Sagsøgeren har som deltager i kartellet medvirket til disse handlinger, der må tilregnes selskabet som dets egne handlinger.

271 Endelig har Kommissionen til støtte for, at sagsøgeren har fungeret som talsmand for de tyske producenter, henvist til et notat af 14. oktober 1982 udarbejdet af en medarbejder hos ICI vedrørende en telefonsamtale med en ansat hos sagsøgeren (bilag 83 til den generelle meddelelse).

272 Det bemærkes, at det fremgår af Rettens vurdering vedrørende beviset for overtrædelsen, at Kommissionen korrekt har ført bevis for sagsøgerens rolle i overtrædelsen fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979, og at Kommissionen derfor i beslutningen med rette har taget hensyn til denne rolle ved udmålingen af den bøde, der er pålagt sagsøgeren.

273 Endvidere må de argumenter, sagsøgeren har fremført til støtte for, at selskabet spillede en mere begrænset rolle, end det er lagt til grund i beslutningen, forkastes. For det første har tilsløringen af formålet med de rejser, som selskabets repræsentanter ved de regelmæssige møder for polypropylenproducenter foretog, objektivt medvirket til at bevare mødernes strengt fortrolige karakter. For det andet bemærkes, at Retten har fastslået, at der i forbindelse med den kontrol, der blev udøvet ved møderne med hensyn til gennemførelsen af salgsmålene, blev udtrykt kritik over for dem, der ikke respekterede de indgåede aftaler. Det var derfor fuldt ud berettiget, at Kommissionen fandt, at alle deltagerne i de møder, hvorunder der blev udtrykt kritik, var ansvarlige herfor. For det tredje bemærkes, at Kommissionen med rette fandt, at sagsøgerens repræsentant fungerede som talsmand for de

tyske producenter, idet det i et notat vedrørende en telefonsamtale mellem denne repræsentant og en repræsentant fra ICI af 14. oktober 1982 (bilag 83 til den generelle meddelelse) anføres:

»A. phoned to give me his company's figure for September sales + to pass on the German producers' view of how the market might be shared in 1983«.

(»A. ringede til mig for at oplyse sit selskabs salgstal for september og orientere om de tyske producenters holdning til, hvorledes markedet skulle fordeles i 1983«).

274 Anbringendet kan derfor ikke tiltrædes.

B — Hensyntagen til krisen på polypropylenmarkedet

275 Sagsøgeren har som formildende omstændighed henvist til, at producenterne i polypropylenbranchen over en lang periode led betydelige tab. Selv om en tabsgivende situation ikke er en begrundelse for, at der i strid med konkurrencereglerne indgås et kartel, må det imidlertid have afgørende indflydelse på udmålingen af en eventuel bøde. Dette gælder navnlig, når det er godtgjort, at aftagerne har opnået meget gunstige priser, og at de af beslutningen omfattede virksomheder kun — uden held — har forsøgt at begrænse deres tab. Sagsøgeren har erkendt, at Kommissionen i beslutningen (108. betragtning, sidste led) har anført, at den har anerkendt producenternes tab som en formildende omstændighed ved udmålingen af bøden. Det fremgår imidlertid hverken af beslutningens betragtninger eller konklusion, i hvilket omfang det er sket, til trods for, at Kommissionen har fastsat de højeste bøder, der er pålagt i henhold til EØF-Traktatens artikel 85, stk. 1.

276 Kommissionen har anført, at den allerede har taget hensyn til producenternes tab som en formildende omstændighed (108. betragtning til beslutningen). Den finder

derfor bøderne passende, især fordi det er overdrevet at tale om ødelæggende tab. Fra 1982 var der således ikke længere uligevægt mellem udbud og efterspørgsel, hvilket fik Solvay til ved mødet den 13. maj 1982 (bilag 24 til den generelle meddelelse) at foreslå at ophøre med producentmøderne.

277 Retten finder, at det ved behandlingen af dette anbringende først må undersøges, hvorledes Kommissionen har fastsat den bøde, der er pålagt sagsøgeren.

278 Det bemærkes i denne forbindelse, at Kommissionen dels har fastlagt kriterier for fastsættelse af det generelle niveau for de bøder, der er pålagt de af beslutningen berørte virksomheder (108. betragtning til beslutningen), dels har fastlagt kriterier med henblik på at foretage en rimelig udmåling af de bøder, der blev pålagt den enkelte virksomhed (109. betragtning til beslutningen).

279 Retten finder, at de kriterier, der er nævnt i 108. betragtning, fuldt ud begrunder det generelle bødeniveau, som er anvendt over for de virksomheder, beslutningen er rettet til. Der henvises i denne forbindelse specielt til, at overtrædelsen af Traktatens artikel 85, stk. 1, navnlig litra a), b) og c), var åbenbar, hvilket polypropylenproducenterne, der handlede forsætligt og i dybeste hemmelighed, ikke var uvidende om.

280 Retten finder ligeledes, at de fire kriterier, der er nævnt i 109. betragtning, er relevante og tilstrækkelige som grundlag for en rimelig udmåling af de bøder, der blev pålagt den enkelte virksomhed.

281 Kommissionen var derfor ikke forpligtet til for den enkelte producent nærmere at redegøre for, hvorledes den havde taget hensyn til de betydelige tab, som producenterne havde lidt på polypropylenmarkedet, idet der er tale om et af de kriterier,

der er nævnt i 108. betragtning, og som indgik i fastsættelsen af det generelle bødeniveau, som Retten finder rimeligt.

282 Sagsøgerens anbringende kan derfor ikke tiltrædes.

C — Hensyntagen til overtrædelsens virkninger

283 Sagsøgeren har anført, at Kommissionen har forvekslet den opfattelse, som deltagerne havde med hensyn til udbyttet af deres møder, med den faktiske virkning af disse møder, og den har dermed ikke bedømt overtrædelsens virkninger korrekt. I modsætning til, hvad Kommissionen uden nogen form for bevis har anført, har den påståede aftale ikke haft nogen skadelige virkninger på de industrielle aftagere af polypropylen. Det fremgår således af erklæringen fra professor Albach, universitetet i Bonn, at de priser, der faktisk blev opnået på markedet, svarer til de priser, der ud fra de foreliggende markedsoplysninger måtte forventes. Priserne er derfor resultatet af en konkurrenceproces og ikke af en aftale. Det fremgår også af denne erklæring, at målpriserne ikke har været afgørende for markedspriserne, men derimod omvendt, at markedspriserne var afgørende for målpriserne. Endvidere viser undersøgelsen, at der kan konstateres store prisforskelle ved levering af samme vare til samme aftager i samme måned. Kommissionens kritik af professor Albach's undersøgelse har i henhold til en ny erklæring enten vist sig grundløs eller er blevet tilbagevist. Endelig underbygges professor Albach's undersøgelse af Coopers & Lybrand's gennemgang, som vedrørte de forskellige producenters priser. Når henses til producenternes årelange betydelige tab, er Kommissionens påstande fuldstændigt grebet ud af luften.

284 Kommissionen har anført, at den har givet en meget nuanceret fremstilling af kartellets virkning og herunder har anerkendt, at det ikke fuldt ud nåede sine mål (91. og 92. betragtning til beslutningen). Kartellet var imidlertid ikke helt uden virkninger. Med hensyn til professor Albach's undersøgelse har Kommissionen anført, at det på den økonomiske videnskabs nuværende udviklingstrin ikke er muligt at be-

regne eller simulere konkurrencepriser. Endvidere er undersøgelsen begrænset til det tyske marked. Endelig er beregningen af kostprisen for polypropylen, der i undersøgelsen er anvendt til sammenligninger, navnlig værdiløs, fordi det ikke er muligt præcist at opdele de samlede omkostninger på de forskellige områder i en virksomhed som BASF. Der kan efter Kommissionens opfattelse rejses de samme indsigelser mod ekspertens nye undersøgelse, navnlig med hensyn til metoden.

285 Det bemærkes, at Kommissionen har sondret mellem to former for virkninger forårsaget af overtrædelsen. Den første form går ud på, at producenterne — efter de møder, hvor der blev fastsat målpriser — gav deres salgsafdelinger instruktion om at iværksætte dette prisniveau, således at »målpriserne« var udgangspunkt for prisforhandlinger med kunderne. Kommissionen fastslog med rette på grundlag heraf, at alt tyder på, at aftalen påvirkede konkurrenceforholdene mærkbart (beslutningens 74. betragtning, andet afsnit, med henvisning til 90. betragtning). Den anden form for virkninger går ud på, at en sammenligning mellem udviklingen i fakturerede priser med de målpriser, der blev fastsat i forbindelse med konkrete prisinitiativer, bekræfter rigtigheden af den fremstilling, som er givet i de papirer, der blev fundet hos ICI og andre producenter, angående gennemførelsen af prisinitiativerne (beslutningens 74. betragtning, sjette afsnit).

286 Retten finder, at Kommissionen har ført tilstrækkeligt bevis for den første form for virkninger på grundlag af de talrige prisinstrukser, som producenterne gav, og som svarer til hinanden og til de målpriser, der blev fastsat ved møderne. Disse priser skulle afgjort tjene som grundlag for prisforhandlinger med kunderne.

287 For så vidt angår den anden form for virkninger, bemærkes for det første, at Kommissionen ikke havde grund til at betvivle rigtigheden af de undersøgelser, som producenterne selv gennemførte ved deres møder (jf. bl.a. referatet af møderne den 21.9., den 6.10., den 2.11. og den 2.12.1982, bilag 30-33 til den generelle meddelelse), og som viste, at de målpriser, der var fastlagt ved møderne, i stor udstrækning var gennemført på markedet. Endvidere bemærkes, at selv om Coopers og Lybrand's gennemgang og de økonomiske analyser, som er udført på nogle af producenternes anmodning, måtte vise, at de undersøgelser, som producenterne

selv gennemførte ved møderne, var forkerte, vil dette ikke føre til en nedsættelse af bøden, idet Kommissionen i beslutningens 108. betragtning, sidste led, har angivet, at den som formildende omstændighed har taget hensyn til, at prisinitiativerne kun delvis virkede efter hensigten, og at der i sidste instans ikke fandtes foranstaltninger, hvorved en producent kunne tvinges til at overholde kvoterne eller andre ordninger.

288 De begrundelser i beslutningen, der vedrører fastsættelsen af bøden, må ses i sammenhæng med de øvrige begrundelser i beslutningen, og på grundlag heraf må det fastslås, at Kommissionen med rette fuldt ud har taget hensyn til den første form for virkninger og til det begrænsede omfang af den anden form for virkninger. Det bemærkes i denne forbindelse, at sagsøgeren ikke har angivet, i hvilken udstrækning Kommissionen har undladt at tage tilstrækkeligt hensyn til det begrænsede omfang af den anden form for virkninger som en formildende omstændighed.

289 Anbringendet må således forkastes.

D — Hensyntagen til sagsøgerens leverancer i Fællesskabet

290 Sagsøgeren har i retsmødet anført, at de oplysninger om selskabets salg i Fællesskabet, som Kommissionen ifølge svaret på et spørgsmål fra Retten har taget hensyn til ved udmålingen af bøden, er ukorrekte, fordi Kommissionen har tilregnet selskabet virksomheden ROW's omsætning med 100%, mens sagsøgeren kun deltog med indtil 50% af resultatet af denne virksomheds omsætning.

291 Det bemærkes, at sagsøgeren i en skrivelse, der er indgået til Rettens Justitskontor den 9. januar 1991, og hvorved selskabet har taget stilling til de dokumenter, som Kommissionen den 27. december 1990 indleverede til Justitskontoret, har anført, at det første gang er oplyst i Kommissionens svar på et spørgsmål fra Retten, at Kommissionen har tilregnet sagsøgeren ROW's omsætning med 100% og har be-

regnet bøden på grundlag heraf, mens beslutningen ikke indeholder oplysninger om, hvorledes der er taget hensyn til sagsøgerens resultater ved udmålingen af bøden.

292 Det er i denne forbindelse tilstrækkeligt at bemærke, at de tal, som Kommissionen har fremlagt i de dokumenter, der er indleveret den 27. december 1990, vedrører sagsøgerens leverancer i Fællesskabet i 1982, og de omfatter derfor samtlige ROW's leverancer, idet sagsøgeren markedsførte hele denne virksomheds produktion. Kommissionen har i denne forbindelse anført i en fodnote, at samtlige disse leverancer var medtaget i tabellerne vedrørende kvoterne.

293 Det må understreges, at sagsøgeren i den skrivelse, der er indleveret den 9. januar 1991, ikke har bestridt indholdet i denne note, og det fremgår af alle de tabeller vedrørende salgsmålene, der er vedlagt den generelle meddelelse om klagepunkter, at ROW's leverancer systematisk og uden forskel er medtaget i BASF's forventninger, i de kvoter, der er tildelt selskabet, og i de oplysninger, selskabet ved møderne gav om sit salg.

294 Endvidere bemærkes, at sagsøgeren ikke har angivet, hvorfor det forhold, at selskabet kun er aktionær i ROW med indtil 50%, men alligevel markedsfører virksomhedens samlede produktion, medfører, at der kun skulle have været taget hensyn til ROW's leverancer i Fællesskabet med indtil 50% ved udmålingen af bøden.

295 Kommissionen har således med rette kunnet tage hensyn til ROW's samlede salg, da den fastsatte sagsøgerens leverancer i Fællesskabet i forbindelse med udmålingen af den bøde, der er pålagt selskabet.

296 Den bøde, der er pålagt sagsøgeren, findes herefter at være rimelig under hensyn til grovheden af den overtrædelse af Fællesskabets konkurrenceregler, som det kan fastslås, at sagsøgeren har begået, men bøden bør nedsættes, idet overtrædelsen havde en kortere varighed. Nedsættelsen bør begrænses til 15%, idet Kommissionen dels ved udmålingen af bøden har taget hensyn til, at de foranstaltninger, hvorved overtrædelsen skulle udmøntes, ikke fuldstændigt var fastlagt før henimod begyndelsen af 1979 (beslutningen, 105. betragtning, sidste afsnit), dels har den på grund af tvivl om det præcise tidspunkt for, hvornår sagsøgeren påbegyndte sin deltagelse i overtrædelsen, ikke anset den omhandlede periode som tungtvejende ved udmålingen af den bøde, der er pålagt sagsøgeren.

Sagens omkostninger

297 I henhold til artikel 87, stk. 2, i Rettens procesreglement pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, hvis der er nedlagt påstand herom. Retten kan imidlertid i henhold til artikel 87, stk. 3, fordele sagens omkostninger eller bestemme, at hver part skal bære sine egne omkostninger, hvis hver af parterne henholdsvis taber eller vinder på et eller flere punkter. Da der delvis er givet sagsøgeren medhold, og da begge parter har nedlagt påstand om, at den anden tilpligtes at betale sagens omkostninger, bærer sagsøgeren ud over sine egne omkostninger halvdelen af Kommissionens, mens Kommissionen selv bærer den anden halvdel af sine egne omkostninger.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

RETTEN (Første Afdeling)

1) Artikel 1, syvende led, i Kommissionens beslutning af 23. april 1986 (IV/31.149 — polypropylen, EFT L 230, s. 1) annulleres, for så vidt det heri fastslås, at BASF deltog i overtrædelsen fra et tidspunkt mellem 1977 og 1979 og ikke fra udgangen af 1978 eller begyndelsen af 1979.

2) Den bøde, der er pålagt sagsøgeren ved beslutningens artikel 3, fastsættes til 2 125 000 ECU, svarende til 4 557 891,25 DM.

3) I øvrigt frifindes sagsøgte.

4) Sagsøgeren bærer sine egne omkostninger og halvdelen af Kommissionens. Kommissionen bærer den anden halvdel af sine egne omkostninger.

Cruz Vilaça Schintgen

Edward Kirschner Lenaerts

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 17. december 1991.

H. Jung
Justitssekretær

J. L. Cruz Vilaça
Præsident